

Mokslo Lietuva

APIE DU ŠIŲ METŲ KODINIUS VARDUS ■ 2, 3, 10, 12 p.

SKIRTUMAI TARP DANIJOS IR LIETUVOS INŽINIERIŲ ■ 4 p.

LIETUVIAI VILNIAUS
KRAŠTE ■ 8, 9 p.

■ p. 5 Prilietus prie atgrasios problemos

■ p. 11 Išleista knyga skirta profesoriui Petriui Čyriui

Nr. 10 (520)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Profesorius Džonas Antonis Piketas (John Anthony Pickett) iš Jungtinės Karalystės tyrinėja vabzdžių feromonus, dirba įvairiose cheminės ekologijos srityse. Jis yra tarptautiniu mastu gerai žinomas vabzdžių elgsenos ir augalų apsaugos autoritetas.

Pasaulinį pripažinimą įgijo už feromonų ir kitų lakiųjų gamtinių medžiagų tyrimus, jų poveikį įvairiems gyvams (vabzdžiams ir kt.). Tai labai svarbu ne tik aiškinantis pačių vabzdžių elgseną, bet ir siekiant apsaugoti įvairius augalus nuo kenkėjų, nenaudojant tokių kovos priemonių kaip pesticidai ar kiti cheminiai preparatai. Džono A. Piketo darbų esmė cheminės ekologijos srityje – tirti sąveikas cheminiais signalais tarp vabzdžių, taip pat augalų ir vabzdžių. Tai biochemijos tyrimų problematika. Pastaruoju metu profesorius interesų lauką pasisuko į genomiką, t. y. organizmų genomų tyrinėjimą, tiksliau – organizmų genetinės medžiagos koduojamos informacijos pažinimą ir jos panaudojimą.

Dž. A. Piketo pastangos buvo nukreiptos ir į Afriką atliekamus tyrimus, kur bendradarbiaujant su vietos mokslininkais Vakarų Kenijoje įgyvendinama „Push-pull“ (Stumk ir trauk) ūkininkavimo sistema. Dž. A. Piketo darbų kraitį sudaro daugiau kaip 400 publikacijų Jungtinėje Karalystėje ir pasaulio mokslinėje spaudoje, o jis pats apdovanotas daugeliu įvairių garbės žymenų ir kitų apdovanojimų.

Pokalbio su profesoriumi Džonu A. Piketu metu reikšmingą pagalbą „Mokslo Lietuvos“ vyriausiajam redaktoriui suteikė Gamtos tyrimų centro direktorius prof. habil. dr. Vincas Būda, Lietuvos mokslų akademijos tikrasis narys.

Šį interviu pajavairiname redakcijos kūrybiniam archyve sukauptomis nuotraukomis iš 2012 m. liepos 22–26 d. Vilniuje vykusios 28-osios tarptautinės cheminės ekologijos konferencijos.

Profesorius Džonas Antonis Piketas (John Anthony Pickett) iš Jungtinės Karalystės ir Gamtos tyrimų centro direktorius prof. habil. dr. Vincas Būda 28-oje tarptautinės cheminės ekologijos konferencijoje Vilniuje (2012 m. liepos 26 d.).

CHEMINĖ EKOLOGIJA TURI RAKTĄ Į TVARIĄ ŽEMDIRBYSTĖS PLĖTRĄ

Potencialo užtekty, bet...

Mokslo Lietuva. Gerbiamasis profesoriau Džonai Piketai, 2012 m. vasarą dalyvavote XXVIII tarptautinėje cheminės ekologijos konferencijoje Vilniuje. Kodėl buvo verta dalyvauti šioje konferencijoje, kaip ją vertinate iš laiko perspektyvos?

Džonas Antonis Piketas. Tau nebuvo laiko švaistymas, bet labai naudingai praleistas laikas. Apie konferencijos kokybę sprendžiu pagal tai, ar ką naujo joje sužinau. Vilniaus konferencijoje pateikiau ir savo minčių, kaip geriau pasaulyje plėtoti cheminės ekologijos tyrimus, tobulinti metodus ir praktinio taikymo galimybes, kad visa tai įgautų didesnę poveikį. Visai nesvarbu, ar cheminės ekologijos atstovai dirba fundamentinių tyrimų, ar taikomojoje srityje, vis viena mūsų gaunami rezultatai turės didelės svarbos ateičiai. Manau, kad cheminė ekologija turi raktą, kuris padės išspręsti tvarios plėtros žemės ūkyje problemas. Mintyje turiu ne vien įprastą įvairių augalų dauginimo ir auginimo praktiką, ši sritis

atveria galimybes pritaikyti visiškai naujus kovos su įvairiais kenkėjais instrumentus. Pvz., kenkėjų gausumo reguliavimą, panaudojant iš esmės visiškai naujas priemones. Tai turės ypatingos reikšmės auginant įvairiais daugiamečiais kultūras.

ML. Jei šviečia tokia graži perspektyva, tai kokie kliuviniai šiandien vis dar stabdo kuo platesnį tų naujų priemonių taikymą?

Dž. Piketas. Noriu atkreipti dėmesį į du dalykus. Pirmas: mums išties reikėtų turėti daugiau išteklių toms priemonėms, kurios padėtų spręsti mums rūpimas problemas. Kitas dalykas – Europos šalių įstatymai, labai ribojantys ir stabdantys genetiškai modifikuotų organizmų panaudojimą.

ML. Argi senoji geroji Europa neturi būti atsargi, gal net tingiai konservatyvi? Juk neturėtų beatodairiškai mesti į kraštutinumus. Supermodernumas nėra išminties sinonimas. Ir ypač, kai kalba pakrypsta į genetiškai modifikuotus organizmus ir augalus.

Dž. Piketas. (Juokiasi.) Vis dėlto realus ir pragmatiškas gyvenimas diktuoja savo reikalavimus ir

būtinybes. Išyla tokių naujų didžiulių problemų, kaip globali klimato kaita, nestabdomas žmonių populiacijos augimas. Turime ką nors daryti, imtis priemonių išsklantiems sunkumams spręsti.

ML. Ką nors daryti... Ar esate tvirtai įsitikinęs, kad genetiškai modifikuotų organizmų ir augalų kuo platesnis naudojimas ir yra pats teisingiausias kelias Jūsų įvardytoms problemoms spręsti? Kitų alternatyvų nėra?

Dž. Piketas. Pritaikant bet kokią technologiją, ir ypač naują, ją reikia tinkamai naudoti. Kurdami naujas technologijas turime suprasti, ką jos duoda, kokius plusus ir minusus.

ML. Jūs šiuo atveju naudojate sąvoką technologijos. Išėity, kad taikomajai, o ne fundamentinio pažinimo sričiai teikiate pirmumą?

Dž. Piketas. Nematau jokio prieštaravimo. Mums reikalingas aukščiausio lygio fundamentinis mokslas, padėsiantis sukurti technologijas taikomiesiems dalykams. Šiandien nematau pakankamo potencialo, ypač koncentruoto, kuris

galėtų veikti vienoje vietoje. Vis dar reikia įgyti naujų priemonių, kad būtų gaunama naujų reikalingų efektų. Reikia galvoti apie sėją, kad būtų galima tikėtis derlingos pjūties: sukaupti žinių, reikalingų taikymams, norimiems efektams gauti.

ML. Turite mintyje šiandien vis dar nepakankamą cheminės ekologijos priemonių potencialą? Ar turimo nepakankamą taikymą?

Dž. Piketas. Potencialo gal ir užtekty, bet darbas iki pabaigos nepadarytas. Matau, kad maisto kainos auga kaip ant mielių, ir būtų teisingusia, kad dalis lėšų iš kainų augimo turėtų grįžti į mokslą ir gal maisto gamybai būtinų priemonių kūrimui.

ML. O kaip tą praktiškai įgyvendinti? Matote būdų, kaip įpareigoti už mokesčių surinkimą atsakingas valstybės institucijas dalį lėšų nukreipti į mokslą?

Dž. Piketas. Turėtų sureguliuoti rinkos jėgos. Dabar pardavėjai ir perdirbėjai akivaizdžiai

■ Nukelta į 6 p.

KRISTIJONAS ir FELICIJA: du kodiniai šių metų vardai

Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos diena, kurią kasmet minime gegužės 7-ąją, primena ir vieną tiesą, tapusią kone aksioma: kuo labiau lietuvių spausi, engsi ir bandysi sugniuždyti, tuo didesnio pasipriešinimo sulauksi, o kartais ir išties didžiavirškių poelgių. Ką turi iš anksto duota, lietuvis mažai vertina, nepastebi, net ir laisvės skonis jam didelio išpūdzio nedaro, ir tik netekęs jis pajunta visą jos saldumą, dėl kurio gali galvą guldėti. Tauta, kuri likimo išbandymuose tarsi nuolat ieškotų savojo tapatumo, bet dažniausiai ieškojimais viskas ir baigiasi. Kartais baigiasi dar ir neprasiidėjus paieškoms. Paradoksų tauta, nes tik tokia ir galėjo išlikti jai lemtais paradoksų laikais. O gal paradoksai ir yra mūsų lemtis?

Paradoksai yra mūsų lemtis

Argi ne paradoksas, kad Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos diena minima gegužės 7-ąją, kai 1904 m. Rusijos imperatorius Nikolajus II panaikino lietuviškos spaudos draudimą. Taigi lietuviškos spaudos atgavimas sietinas ir su šiuo vardu. Nepaisant imperatoriaus asmeninių savybių, vis dėlto būtų pernelyg didelė garbė carą vadinti lietuvių tautos geradariu. Nebent jaustume krikščioniško atleidimo diktuojamą pareigą pagerbti Rusijos valdovo ir jo šeimos atminimą, prisimindami bolševikų, praradusių žmonišką pavaldą, susidorojimą su paskutiniaisiais Romanovų dinastijos atstovais, kurie dėl ištikusio tragiško likimo XX a. pabaigoje Rusijos stačiatikių Bažnyčios paskelbti šventaisiais.

Grįžkime prie Spaudos dienos, nuo kurios ir pradėjome. Yra žmonių, kurie skaičiuose mato įrodymus ir tam tikrus prasingumus. Jiems keletas datų ir skaičių: nuo lietuvių raštijos vygės iki

Atstatytos Tolminkiemio bažnyčios vitražuose (dailininkas Antanas Garbauskas) perteiktos sutaurintų viežlybų būrų figūros, kurias apjungia Kristijonas Donelaitis, protestantiškų vertybių ir moralės skelbėjas

uždraudimo 1864 m. lietuviškų knygų buvo išspausdinta pusaštunto šimto. Nuo draudimo pradžios iki „Aušros“ gimimo 1883 m. išspausdintos dar 484 knygos. Per 20 metų daugiau negu pusė tiek, kiek per visus 300 metų iki draudimo. Ir tai dar ne viskas. Per kitus 20 metų, nuo 1883-ųjų iki 1903-ųjų metų buvo išspausdinta 1372 knygos ir tai neskaitant laikraščių. Ką rodo skaičiai? Lietuviai retėžiai gali būti įkvėpimo šaltinis dideliems darbams. Šį privalumą reikėtų turėti mintyje nusivylimo ar kartais apninkančio silpnumo akimirkomis. Juk ir represijos po dviejų XIX a. sukilimų parodė, kad tautą galima prilenkti fiziškai, bet tai ne galutinė pergalė.

Dvasiškai palaužta tauta nebūtų

atsitiesusi ir 1918 m. atkūrusi bei apgyvynusi Lietuvos valstybės. Net jei kūnas silpnas, dvasinės jėgos ir tikėjimas, iš to kylanti vienybė gali padaryti stebuklus. Lietuviai tą įrodė darbais, todėl Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos diena sudaro lietuvių gyvybės triadą, kitoms tautoms gal ne tiek aktualią, kitų gal visai neišgyventą, neišjaustą. O gaila, antraip kitataučiai politiniai demagogai nesikėsintų į lietuvišką abėcėlę ir raštą, kuriuos jaučiasi turį teisę koreguoti, reikalauti keisti pagal savosios tautos kalbinius poreikius.

Svarbiau ir už Žalgirio mūšį

Šioje publikacijoje pasidalysime išpūdziais iš lietuviškam žodžiui skirto

renginio, vykusio Signatarų namuose Vilniuje (Pilies g. 26), kuriuose gegužės 7 d. Seimo Lituanistikos tradicijų ir paveldo įprasminimo komisija organizavo vienuoliktuosius Spaudos pusryčius. Ši tradicija užgimė 2004-aisiais metais, kai buvo minimas Lietuviškosios spaudos atgavimo 100-metis. Nuo tada spaudos darbuotojai, politikai, kultūros vagas ariantys ir akėjantys kūrėjai kviečiami susirinkti draugėn, prisiminti tautos nueitą kelią ir vieną kitą meškerę užmesti į ateitį. Tą dieną paskelbiamas ir metų Kalbos premijos laureatas arba keli. Verta priminti, kad Kalbos premijos idėją iškėlė Dalia Teišerskytė, o premijos skyrimo kriterijus suformulavo Andrius Vaišnys.

Nesunku suskaičiuoti, kad šiemet

sukako 110 metų, kai tauta atgavo legalią lietuvišką spaudą, lietuviško žodžio teises viešajame gyvenime, o tai reiškia, jog įgijo teisę kurti lietuviškas mokyklas ir draugijas, formuoti savarankišką lietuvišką politiką. Nejučia pakartojau Seimo Pirmininko pavaduotojos, Seimo Lituanistikos tradicijų ir paveldo įprasminimo komisijos pirmininkės Irenos Degutienės mintį, kurią ji išsakė per Spaudos pusryčius. Mintis prasminga, persmelkianti, tad bemat tampa ne vien autorės nuosavybe, bet ir mūsų mąstymo ir vertinimo tam tikra atrama.

Juk išties, ką reikė tautai atgauti savo spaudą, savąj lietuvišką žodį? Tauta įgijo teisę mąstyti ir reikštis lietuviškoje gyvenimo erdvėje ir siekiuose. Pirmiausia dar reikėjo tą lietuvišką erdvę sukurti, daugeliui to meto inteligentų susivokti lietuviškas esant. Vadinas, pradėti mąstyti ir veikti lietuviškai – bažnyčiose, pradėtos kurti draugijose, moksleivių organizacijose, lietuviškuose laikraščiuose ir dar kukliose, bet tokiose reikšmingose žmonių savivokai knygelėse. Naują postūmį, nors gali atrodyti paradoksalu, suteikė prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas. 1915 m. spalio 1 d. Panevėžyje atidaryta pirmoji Lietuvos švietimo istorijoje lietuviška gimnazija, kuriai tada prigijo „Panevėžio respublikos“ vardas. Dabar tai Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija. 1915 m. spalio 9 d. įkurta pirma lietuviška gimnazija Vilniuje, pavadinta Jono Basanavičiaus, Mykolo Biržiškos ir Povilo Gaidelio Vilniaus lietuvių gimnazijos kurso pamokos. Istorijos virsmuose vadinta įvairiais vardais, o 2005 m. rugsėjo 1 d. reorganizuota į Antano Vienuolio pagrindinę mokyklą ir Vytauto Didžiojo gimnaziją. Abi šios gimnazijos išugdė ištisą žvaigždyną Lietuvos inteligentų, be kurių neįmanoma įsivaizduoti Lietuvos mokslo, kultūros ir įvairių kitų gyvenimo sričių.

Apibendrinami galėtume pasakyti, kad lietuviškos spaudos atgavimas tiesiu keliu vedė ir į Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimą 1918 metais. Atsirado sąlygų kurtis lietuvių kultūrinėms ir politinėms organizacijoms. Spaudos draudimo metais sukaupta nelegalios kovos už lietuvišką žodį patirtis per knygnešius ir pirmos kartos nuo žagrės inteligentus atvedė į Didįjį

Gedimino Zemlisko nuotraukos

LR Seimo Pirmininko pavaduotoja, Lituanistikos tradicijų ir paveldo įprasminimo komisijos pirmininkė Irena Degutienė vienuoliktuosiuose Spaudos pusryčiuose

Vilniaus universiteto prof. Dainora Pociūtė-Abukevičienė savo pranešime maisto ir valgybos vertes K. Donelaičio „Metuose“ nagrinėjo protestantiškos etikos požiūriu

Gedimino Žemicko nuotrauka

Didingoji Karaliaučiaus Katedros architektūra tarsi Dangų siekiantis vargonų gausmas – tokį šios Katedros fasadą glostė ir mūsų Kristijono Donelaičio akys

Felicitija Bortkevičienė (1873–1945) – tai asmenybė, per kurią reikišė geriausios XX a. Lietuvos moters inteligentės savybės

Vilniaus Seimą, 1917 m. rugsėjo 18–23 d. J. Basanavičiaus vadovaujamoje Vilniaus konferencijoje – į Lietuvos Tarybos išrinkimą, o 1918 m. vasario 16 d. šios Tarybos nariai pasirašė Lietuvos Nepriklausomybės Aktą. O viskas prasidėjo nuo spaudos atgavimo. Štai kodėl Juozas Tumas-Vaižgantas lietuviškos spaudos atgavimą įvardijo kaip lietuvių tautos įvykių svarbesnį net už Žalgirio mūšį.

Tiltas į lietuvių kalbos ateitį

Likimo padiktuotų įvykių tautos gyvenime būta ne vieno, neatsitiktinai ir Spaudos pusryčiai prasidėjo nuo Kristijono Donelaičio poemos „Metai“ ištraukos. Tai liuteronų kunigas Donalitus Prūsijos valstybėje į lietuvių tautos lūpas įdėjo lietuvišką žodį, kuris savo prasmingumu, vaizdingumu ir šiandien nėra pralenktas. Tiesa, tautai dar reikėjo priaugti iki to žodžio svarbos suvokimo. Galimas dalykas, ir pats Donelaitis ne visai įsivaizdavo, kokį gimtosios kalbos tiltą į ateitį jis tiesia. Šie metai be Donelaičio neįsivaizduojami, o prabilus apie lietuvišką žodį ir neįmanomi. Paradoksalu, bet pats poetas taip ir neišvydo išspausdintos savo poemos „Metai“, lygiai kaip ir savo pasakėčių. Gal nė nelaiškė savęs poetu. Lietuviškas Donelaičio žodis kone 40 metų Prūsijoje buvo įkalintas nežinomybėje, užmarštyje, nors ir ligi tol niekad nebuvo išėjęs į bent kiek platesnį ir viešą, už Tolminkiemio bažnyčios sienų gyvenimą. Panašiai kaip lietuviškas žodis spaudos draudymečiu Rusijos carų valdomoje Lietuvoje.

Kad K. Donelaičio žodis virstų spausdintine vertybe, po būrų dainiaus turėjo gimti kitas Ožiaragis – kuršininkas Liudvikas Rėza (1776 m. sausio 9 d. – 1840 m. rugpjūčio 30 d.). Aukštesnės jėgos, matyt, nebuvo suinteresuotos, kad jis suvaizdintų bent kiek ryškesnį vaidmenį liuteronų ir prūsų lietuvių gyvenime, antraip ar būtų siuntusios šiam Karvaičių kaimo pajūrio sargo Kuršių nerijoje sūnui vieną smūgį po kito. Šešerių tapo našlaičiu, globotas giminaičių, vėliau atiduotas į beturčių namus Karaliaučiuje. Ar ne per daug išbandymų? Bet Prūsijos karalystėje tai nebuvo tik smukimas žemyn. 1797 m. neliko ir Karvaičių kaimo, kurį užpustė Kuršių nerijos

Antrosios lietuvių konferencijos Stokholme dalyviai, 1917 m. spalio 18–20 d.: sėdi JAV lietuvių atstovas Jonas Šlūpas, Rusijos lietuvių atstovai Felicitija Bortkevičienė, Juozas Tumas-Vaižgantas; stovi: Skandinavijos ir Rusijos lietuvių atstovai Jurgis Savickis, Martynas Yčas, Jonas Aukštuolis, Ignas Šeinius, Jonas Alekna ir Stasys Šilingas (Nuotrauka saugoma Lietuvos centrinėje valstybės archyve)

vėjo pustomas smėlis. Ar ne panašiai užmiršimo dulkės buvo nusėdę ir ant Tolminkiemio liuteronų bažnyčios klebono K. Donelaičio kūrybos puslapių? Jei ne tas vargo patyręs vaikinukas iš Karvaičių kaimo, tai gal ir apie Donelaitį šiandien ne kažin ką žinotume.

Šlovė XVIII a. pabaigos Prūsijos karalystės švietimo sistemai, kuri nelėdo pražūti, amžinybėje išnykti talentingam vaikinukui L. Rėzai. Beturtis, bet turėjo galimybę mokytis lotyniškoje Lebenichto mokykloje, o ją pabaigęs įstoti į Karaliaučiaus universitetą, kur jam dėstė pats Imanuelis Kantas, liuteronų šaknų turintis filosofas, kaip ir Liudvikas Rėza. Veikiausiai lemtiną įtaką L. Rėzai padarė Rytų kalbų prof. Johano Gotfrydo Hasės (Johann Gottfried Hasse, 1759–1806) nuostatos domėtis gimtuoju kraštu. Ar ne iš čia tas L. Rėzos dėmesys ir gimtiesiems, po smėliu palaidotiems Karvaičiams, vėliau paaiškės, kad ir panašaus nebūties smėlio pustomiems K. Donelaičio darbams, liuteronų liaudies dainoms ir tautosakai? O dėmesys lietuvių kalbai, kurio išraiška tapo jau Karaliau-

čiaus universiteto profesoriumi tapusio L. Rėzos vedamas lietuvių kalbos seminaras? Visa tai siejasi su lietuviško žodžio svarbos suvokimu, o to susidomėjimo viršūnė – į vokiečių kalbą išverstieji ir 1818 m. išleisti atskira knyga K. Donelaičio „Metai“. Jos įvadiniam straipsnyje L. Rėza skaitytojui pristato Donelaitį, aptaria jo garbingą gyvenimą ir iškilią asmenybę. L. Rėza buvo tas, kuris 1824 m. prie Ezopo pasakėčių leidimo pridėjo ir šešias išverstas į vokiečių kalbą Donelaičio pasakėčias. Tos dvi knygos suteikė stiprų postūmį plačiam K. Donelaičio kūrybos žygiui pasaulio literatūroje, ir pirmiausia per L. Rėzos atliktus tos kūrybos vertimus į vokiečių kalbą.

Kaip savo pašaukimą vykdantis dieviškas instrumentas

Štai kodėl Spaudos pusryčiai prasidėjo „Metų“ ištrauka. 2010 m. Seimo nutarimu 2014-ieji paskelbti Kristijono Donelaičio metais, o Seimo Litanistikos tradicijų ir paveldo įpraminimo komisija parengė K. Donelaičio metų

minėjimo programą. Spaudos pusryčių programą toliau pratęsė Vilniaus universiteto prof. Dainora Pociūtė-Abukevičienė, kurios pranešimas „Protestantiškoji etika K. Donelaičio „Metuose“: maisto ir valgybos reikšmės“ galėjo atrodyti kiek netikėtas, tuo pačiu atskleidęs ir toli gražu neišsemtus šio mūsų tautos literatūros didžiūno pastabumo ir išminties kodus. Pridursime, kad D. Pociūtė-Abukevičienė buvo dar 2007 m. sudarytos darbo grupės, rengusios Valstybinę K. Donelaičio 300-ųjų sukakties metinių minėjimo programą, narė.

Profesorė kalbėjo apie maisto ir valgybos vertes K. Donelaičio „Metuose“, o tai jau ne vien pilvo sotinimo aktas. Poetas suteikė vertybių prioritetus aptariamiems dalykams, iškart iš buities lygmens pakylėdamas į gilaus apmąstymo plotmę. Kasdienis gyvenimas Donelaičio kūryboje, panašiai kaip antikos autorių kūriniuose, įgyja tam tikro visuotinio prasmę. Įvyksta tarsi savotiškas stebuklas, paprasti dalykai, kasdieniai neįmantrūs dalykai, į kuriuos daugelis juk neatkreiptume

dėmesio, staiga įgyja daug gilesnių prasmų, negu gal buvo sumanęs ir pats autorius. Kodėl taip įvyksta ir apskritai kodėl vyksta?

Klausytojui kyla klausimas, o atsakymas aiškėja toliau klausantis pranešimo. Donelaičio pasaulyje, o tai mūsų visų pasaulis, net jei ir nesijaučiame esą būrai, visi gyvenimo elementai tarpusavyje susiję ir yra tam tikroje darnoje. Į valgybą ir maistą žmogaus gyvenime galima žvelgti kaip į tam tikrą paradigmą, ir bene pagrindinę. Visi Donelaičio tekstai, taip pat ir jo gyvenimo būdas rodo jį buvusį įsitikinusiu liuteronu, ne vien Karaliaučiaus universitete įgyto išsilavinimo, bet ir pasaulėjautos ir pasaulėžiūros prasme. Pats metas, kai Donelaitis teologiją studijavo universitete, buvo pietizmo plitimo Prūsijos ir Vokietijos bažnyčiose metas. Tų pietizmo ženklų galima atpažinti ir „Metuose“, ir į juos dėmesį kreipė D. Pociūtė-Abukevičienė. Ji pastebėjo, kad pietizmas nekeitė liuteronų dogmatikos ir nesikėsino į jos pagrindinius XVI a. susiformavusius principus, bet ugdė su kasdiena morale, etika susietas bendruomeninę ir individualaus pamaldumo formas. Tiek XVI a., tiek XVIII a. Prūsų Lietuvoje, pagrindinės liuteronizmo mokymo ir pasaulėžiūros tiesos bei vertybės buvo tos pačios. Pagrindinė iš jų, kad žmogus buvo suvokiamas kaip savo pašaukimą vykdantis dieviškas instrumentas. Darbas suvoktas kaip religinė vertybė, žemiškojo išrinktumo pabrėžimas, pašaukimas, o ne varginanti pareiga. Štai kodėl „Metų“ personažai tarsi padalyti į dvi kategorijas – viežlybūsios ir nedorėlius. Šis dualistinis pasaulis ir sudarė liuteroniškojo pasaulio tvarką. Vieni vykdė savąsias priedermes, o kitų laukia peklos pragaištis. Iš šių pozicijų Tolminkiemio liuteronų bažnyčios klebonas, tarsi iš sakyklos mato ir vertina visa, kas vyksta jo akiplotyje: visa žmogų supanti aplinka yra protingas Dievo kūrinys, o kiekviena to kūrinio dalis vykdo jam priskirtas priedermes. Žmogus, patyręs prigimtinę nuodėmę, darbu liudija apie savo pašaukimą ir laukia Aukščiausiojo teismo.

Vis dėlto liuteronai pripažįsta gyvuojančią ir nuolat pasireiškiančią šėtono pramanų jėgą, todėl gyvenime

Su išmetamu maistu susiję ekonominiai nuostoliai – dar vienas Jungtinių Tautų signalas visuomenei

Parengė Ligita ŠOLIŪNIENĖ

Didžiojo tarptautinės visuomenės dėmesio sulaukusi Jungtinių Tautų ataskaita apie klimato kaitą, jos žala, prognozuojama ateities perspektyvą – ne vienintelė šiuo metu aktuali, probleminė tema iškelta tarptautiniuose įvairių diskusijų formatuose. „Milžiniški nuostoliai, susiję su daugelio valstybių vyriausybės surinkta analitine informacija pasaulyje, tenka pripažinti, kelia net ne susirūpinimą, o stiprų pavojaus signalą mokslininkams, atsakingų visuomeninių bendruomenių, pažangių valstybių viešojo sektoriaus atstovams ir į ekologišką gyvenimo būdą orientuotiems vartotojams“, – tvirtina žemės ūkio atašė pavaduotoja Italijos Respublikoje Laima Čigriejūtė-Vitkauskienė. Problematikos aktualija nūdienai ir siūlomi veiksmai planai tarptautiniu, regioniniu ir nacionaliniu lygiu, susilaukė didžiausio žiniasklaidos dėmesio, aptarti Jungtinių Tautų Maisto ir žemės ūkio organizacijos (FAO) XXIX Europos regiono konferencijos sesijoje, kurioje ir lankėsi Lietuvai atstovavusi L. Čigriejūtė-Vitkauskienė. 2014 m. balandžio mėn. Bukarešte (Rumunija) vykusioje apskritojo stalo diskusijoje didesnį dėmesį dauguma šio regiono žemės ūkio ministrų, viceministrų, atstovybių prie FAO ambasadorių, nuolatinių ir deleguotų ministrų atstovų diskutavo šiuo su žemės ūkio produkcijos pramonėje glaudžiai susijusiu klausimu. ES patirtimi dalijosi diskusijoje dalyvavęs Europos Sąjungos žemės ūkio komisaras Dachan Ciolos, apie kitų regionų skirtumus pasakojo FAO Generalinis direktorius José Grazia-noda Silva.

Pagal diskusijai parengtus FAO vadovybės dokumentus¹ ir Nyder-

landų karalystės, Italijos Respublikos akademinės bendruomenės (Boloni-jos universiteto) atstovų atliktų tyrimų duomenis, nerimą kelianti situacija reikalauja tarptautinio pripažinimo ir atsakingo prevencijos veiksnių plano. „Manau, tai – ne vien turtingų šalių bėda ir ji nė kiek ne mažiau svarbi mūsų tautiečiams, – įsitikinusi žemės ūkio atašė pavaduotoja. – Juk paskaičiuota, kad statistiškai vienam Lietuvos gyventojui per metus tenka 171 kg išmetamo maisto“.

48 Europos valstybių ir FAO vadovybės susirūpinimas šiame diskusijos forume akcentuotas būtinybe imtis aktyvių priemonių visuose žemės ūkio sektoriaus segmentuose, t. y. atsakingai kurti ir vystyti problemos prevenciją, įpareigoti maisto produktų gamintojus, didmeninės ir mažmeninės prekybos maisto produktais atstovus, valstybinės politikos formuotojus ir vartotojus imtis atsakingų veiksnių.

Susimąstyti verčiantys faktai

FAO valstybių narių ir mokslininkų pateiktas duomenimis, kasmet išmetama 1/3 viso pasaulyje pagaminto maisto. Produktai išmetami viso maisto gamybos proceso metu: auginant (pvz., neatsakingai planuojant), gaminant (brokuojant), pakuojant, pervežant iki prekybos vietos, prekiaujant. Suomijos vyriausybės paskaičiavimais, vienas žmogus visos Europos mastu išmeta iki 76 kg maisto per metus. O štai kaštai, susiję su išmetamu maistu, planetos gyventojams sudaro net 750 mlrd. JAV dolerių per metus. Išmetami maisto produktai anaipol nėra aktualūs tik kuriam nors atskiram pasaulio regionui, jų netausojama nei namie, nei darbo vietoje ar net už 1000 km restorane, atostogaujant.

Neefektyviai naudojame ir natūralius gamtos išteklius: siekiant užtikrinti maistui sodinamą žemės plotą eikvojamas dirvožemis, kertami miškai. Neefektyvaus derlingo žemės ploto naudojimo kaštai siekia 42 mlrd. dolerių (įtraukta dirvos erozija, kuriai įtakos turi vandens ir vėjo, miškų iškirto faktoriai). Išmetamo maisto kiekis sudaro net 28 proc. pasaulio sėjamosios žemės ploto (1,4 mlrd. ha), o tai tolygu plotui, sudėjus net trijų valstybių teritorijas (pvz., Kinijos, Mongolijos ir Kazachstano). Išėjimas vandens kiekis, skirtas realiai išmetamo maisto derliui užauginti, siekia 250 km³, o tai prilygsta Volgos metiniam tėkmės kiekiui, tris kartus didesniai vandens kiekiui už Ženevos ežero dydį arba tai galėtų užtikrinti viso pasaulio vartotojų poreikį namų apyvokos reikmėms. 172 mlrd. dolerių – tai vandens kaštų, reikalingų aprūpinti auginamo, bet išmetamo, derliaus drėkinimui. Dėl žemės ūkio gamybai didinamų plotų ir neefektyviai naudojamų natūraliųjų išteklių kenčia biologinė laukinių ir jūros gyvūnų, miško augalų įvairovė, o tai sudaro 32 mlrd. dolerių per metus.

Yrants nesuvaldomai užauginto augalinės ir gyvūninės kilmės maisto produktai pagamina iki 3,3 gigatonų anglies dioksido. Jei šį išmetamą dujų kiekį sukonzentruotume vienoje vietoje, tai galėtų atsispausti kaip trečioji pasaulio šalis (po JAV ir Kinijos), išmetanti į atmosferą didžiausią dujų kiekį. Mokslininkų paskaičiavimais tai kasmet sudarytų 429 mlrd. dolerių.

Diskusijoje nuskambėjusios rekomendacijos

Įvairių mokslinių tyrimų duomenimis, ekonomiškai naudingiau maistą perdirbti nei išmesti. Veiksmingesnis būtų išmetamo maisto (atliekų) veiksnių prevencinis planas

negu sprendimai kaip kovoti su perpildytu sąvartynų turiniu. Turkijos žemės ūkio ministerijos paskaičiavimais, vertinant nuo 2013 m. pradžios vykdomos akcijos „Nemėtykime savo duonos“ (sudžiuvusios duonos perdirbimo kampanija) rezultatus, per metus buvo sutaupyta 1,3 mln. dolerių. Antros didžiausios ES žemės ūkio produkcijos eksportuotojos – Nyderlandų karalystės pavyzdžiu rekomenduotina veiksnių planą pradėti nuo šalies įvertinimo ir skaidrumo, vartotojų informavimo, ženklinimo su konkrečiais galiojimo terminais, iniciatyviųjų palaikymo, žinių apskaitimo, biurokratiškos trikdžių pašalinimo, tačiau vystant ne tik vietas, bet ir Europos mastu.

Itin svarbi gaminant didelius kiekius išlieka naudojamo žemės ploto problema. Plėtojant žemės ūkio produktų derliaus auginimą, tai turėtų būti daug efektyviau planuojama.

Siūloma pasinaudoti Didžiosios Britanijos pavyzdžiu ir remti nesuvaldomo maisto perdirbimo gamybinius projektus, leidžiančius sutaupyti arba prekybos vietose mažinti maisto produktams naudojamus pakavimo medžiagos nuostolius. Didžiosios Britanijos duomenimis, 2011 m. iš gyventojų perdirbti surinkto maisto kiekis siekė 250 000 t (lyginant su 2010 m. išaugo 54 proc.). Tikimasi, jog 2014 m. paskaičiavimais surinktos maisto atliekos sieks 300 000 tonų, o tai galėtų būti perdirbama į elektros energiją 30 tūkst. namų, jei maisto perdirbimas būtų orientuotas į elektros gamybą. Didžiosios Britanijos vyriausybės paskaičiavimais, po aktyviųjų pirmųjų dviejų akcijų buvo sutaupyta 1 mln. tonų pakavimo medžiagos, o išmetamo maisto – 2,3 mln. tonų (tai sudarytų apie 5 mlrd. eurų). Visuomenės vartotojiškas požiūris keitėsi proporcingai: pastaruosius trejus metus sumažėjo 10 proc., o buitinių atliekų nuo 2007 m. – 15 proc.

Manoma, jog naudinga efektyvinti maisto logistikos grandį, kurioje maisto nuostoliai yra didžiausi. Rusijos Federacijos duomenimis, net 17 proc. viso užauginto derliaus prarandama dėl ilgo gabenimo.

Edukaciniais tikslais vertėtų skatinti išmetamo maisto prevenciją mokyklose ir viešojo maitinimo įstaigose. Vokietijos pavyzdžiu galima vykdyti vis populiarėjančias viešinio kampanijas interaktyviomis priemonėmis, prieinamas išmaniaisiais įrenginiais, pvz., programėlių išmaniesiems telefonams pavidalu. Būtina visuomenei skelbti problematikos esmę (didžiausiose Lenkijos parduotuvėse pirkėjams dalinami lankstinukai, skatinantys vartoti atsakingai).

Vertinga remti ilgalaikius viešinio projektus, tokius kaip Prancūzijos „Foodwasteday“, kuri sutampa su Pasauline maisto diena (minima spalio 16 d.), o vyriausybinio lygio remti maisto surinkimą labiausiai pažeidžiamiems visuomenės sluoksniams. Taip yra taikoma Lietuvoje, Belgijoje, Norvegijoje ir daugelyje kitų Europos šalių projekto „Maisto bankas“ pavyzdžiu.

Siekiant užtikrinti saugaus maisto standartus „nuo ūkio iki šakutės“, rekomenduojama bendradarbiauti su visomis atsakingų dalyvių grupėmis ir stiprinti maisto grandinės tvarumą. FAO nariai, siekiantys mažinti išmetamo maisto kiekį (Lietuva FAO narė nuo 1992 m.), siūlo skatinti įvairias informacines kampanijas, „Maisto bankas“ akcijas, maistą pakartotinai pagaminti, perdirbti, o išmesti į sąvartyną tik neradus alternatyvų.

Ar kada galėjote pagalvoti, kad sumažinus išmetamo maisto kiekį bent 20 proc., užtektų išmaitinti viso pasaulio badaujančiuosius, t. y. net 842 milijonus žmonių?..

Kuo skiriasi Lietuvos ir Danijos inžinieriai?

Inžinerinė pramonė yra neatsiejama nuo inovacijų, kurias į verslo įmones dažniausiai atneša jauni specialistai. Nors LAMA BPO duomenimis norinčiųjų studijuoti technologijos mokslus procentas kiekvienais metais šiek tiek auga, jaunimo susidomėjimas inžinerinėmis specialybėmis vis dar nedidelis. Jam dar labiau sumenkus, Lietuvos įmonės gali netekti šio idėjų šaltinio. Gegužės 20–22 d. Lietuvos parodų ir kongresų centre „Litexpo“ vyks tarptautinė inžinerinės pramonės paroda „Balttechnika 2014“. Joje dalyvausiančio Danijos pramonės rūmų prezidento Thomas'o Solupajevo-Ronlevo teigimu, su šia problema buvo susidūręs ir Danija. Problemos sprendimas – inžinerijos matomumo didinimas.

„Daugelyje šalių ateina laikotarpis, kai sumažėja visuomenės ir jaunimo susidomėjimas inžinerija. Danijoje šis laikotarpis taip pat buvo atėjęs. Įspėjamasis signalas buvo, kai daug gamybinių kompanijų savo gamyklas

perkėlė iš Danijos, nes šalis neišlaikė savo inžinierių specialistų lygio. Siekdama sustabdyti šį kraustymąsi valdžia, universitetai ir verslas pradėjo ieškoti problemos sprendimo būdų“, – teigia T. Solupajevas-Ronlevas.

Danijos prekybos rūmų prezidento teigimu, Danijoje siekiama iš anksto parodyti, kokius darbus jaunimas gali dirbti baigęs inžinerijos studijas. Mokyklos, universitetai kartu su įmonėmis rengia įvairius seminarus, praktines veiklas, organizuoja ekskursijas į įmones, kuriose mokiniai pamato ir susipažįsta su inžinieriaus darbu.

„Inžinerijos specialistų darbas, galimybės po studijų – visa tai turi būti matoma. Nes kitaip jaunimas renkasi madingas teisininkų ar verslo vadybininkų specialybes, vietoj „senamadiškų“ inžinerijos studijų. Tačiau pabaigus inžineriją atsiveria įvairios perspektyvos. Reikia jiems paaiškinti plusius ir minusus – reikia būti aktyvesniems“, – sako T. Solupajevas-

Ronlevas. – Svarbu, kad sėkmingos inžinerijos kompanijos bendradarbiautų su mokyklose esančiu jaunimu, sudarytų sąlygas aplankyti įmonę, pažiūrėti į inžinieriaus darbą iš arčiau, papasakotų, kokį darbą gali gauti inžinieriai, kokiose kompanijose, kaip jie prisidėtų prie verslo vystymo. Reikia parodyti, kaip tai gali būti įdomu.“

Skatinamas domėjimasis tiksliais mokslais

Pastaruosiu metu ir Lietuvoje esančios įmonės pradeda daugiau įsitraukti į inžinerinės pramonės ir kitų tikslųjų mokslų skatinimą. Balandį startavo inžinerinės įmonės „Baltic Engineers“ projektas „Renkuosi tiksluosius“, kuriuo siekiama skatinti moksleivių ir pedagogų susidomėjimą tiksliais mokslais. Jo metu įmonės universitetuose pristato inžinerinių ir tikslųjų mokslų specialybes, įgyvendintus inžinerinius projektus. Įmonės „Baltic Engineers“ užsakytu atlikto

reprezentatyvaus sociologinio tyrimo duomenimis, tiksliaisiais mokslais domisi apie trečdalis moksleivių (27 proc.), tačiau juos renkasi vos šeštadalis (14 proc.). Net 41 proc. moksleivių įsitikinę, kad inžinerinius mokslus studijuoti sunku, o 25 proc. mano, kad šie mokslai yra nuobodūs.

Vienas iš projekto iniciatorių, „Baltic Engineers“ generalinis direktorius Darius Kvedaras teigia, kad jo darbo praktika parodė inžinerinių specialybių prestižą ir pagarbų požiūrį į šios srities specialistus Danijoje ir Šiaurės šalyse. O projektu „Renkuosi tiksluosius“ jie siekia skatinti moksleivių susidomėjimą ir kelti inžinerijos ir tikslųjų mokslų prestižą Lietuvoje.

Kaip teigia Danijos prekybos rūmų prezidentas, kad jaunimas nebijotų rinktis Lietuvos ekonomikai naudingą išsilavinimo, būtina juos supažindinti su praktine inžinerijos puse.

Inžinerijos populiarumas visuomenėje skatinamas ir tarptautinėje

inžinerinės pramonės parodoje „Balttechnika 2014“. Gegužės 20–22 d. Lietuvos parodų ir kongresų centre „Litexpo“ vykiančioje parodoje lankytojai galės susipažinti su inžinerinės pramonės atstovais, mokiniai dalyvaus inžinerinio projektavimo konkurse, o įvairių profesinių ir aukštųjų miestų studentai pristatys savo praktinius darbus, jų kurtas inovacijas bei dalyvaus suvirinimo konkurse, o inžinerinės pramonės specialistai galės dalyvauti seminaruose ir konferencijose apie inžinerinės pramonės įmonių kooperacijos galimybes, metalo apdirbimą ir suvirinimą, pramonės objektų priežiūrą bei valdymą Lietuvoje ir užsienyje. Šiomet parodoje dalyvaus 130 įmonių iš 15 pasaulio valstybių. „Balttechnika“ – daugiausiai dalyvių iš užsienio šalių sulaukianti „Litexpo“ paroda.

Parengė Ligita Žvaliauskas
UAB „RINKOM“ Projektų vadovas

¹ <http://www.fao.org/docrep/meeting/030/mj621e.pdf>

Prisilietus prie atgrasios problemos

Arnoldas PIROČKINAS

Bendrosios pastabos

Ryžtis kalbėti kalbos kultūros problemomis reikia turėti nemaža drąsos. Ir mūsų moderniesiems kalbininkams, ir žurnalistams, ir pedagogams bendrinės kalbos norminimas, jos kultūros puoselėjimas baisesiai atgrasi tema. Kiek ši kalbos sritis nuvertinta, rodo toks dalykas. Ilgus metus Lietuvos kalbos institutas turėjo Kalbos kultūros skyrių, bet, kai jo vadovė su savo šalininkais šoko niekinti praeities ir dabarties lietuvių kalbos kultūros, jis buvo perkrikštytas Sociolingvistikos skyriumi. Iš jo dingio ir kalbos kultūros problemos, atseit, tegu jas nagrinėja kiti skyriai. Bet juk tarp dviejų auklių vaikas – be galvos. Be vieningo puoselėjimo liko ir kalbos kultūra. Atrodo, ne kažkiek dėmesio kasdieni kalbos kultūros praktikai skiria ne Valstybinė lietuvių kalbos komisija. Visiškai jai vietos neatsiranda didžiuosiuose mūsų laikraščiuose. Vienas kitas „Gimtojoje kalboje“ pasirodantis straipsnis, kur mėginama atkreipti visuomenės dėmesį į kalbos kultūrai kenkiančius leidinius, neįstengia sulaikyti iš jų plūstančių nenorminių, lietuvių kalbos sistemai nepriimtinių dalykų. Jeigu tokia padėtis tęsis toliau, tai po kelių dešimtmečių lietuvių bendrinei kalbai tiks XIX a. pradžioje pasakyti Simono Daukanto žodžiai: „Yra ir tokių mokyty, kurie stigavo, jog Lietuvos kalba būk esanti sąmžžiniui visokių kalbų.“

Bendrinės kalbos galėtume lyginti su parkais. Parkų yra ne vieno stiliaus. Dažniausiai minimi kontrastingo prancūziško ir angliško stiliaus parkai. Pirmiesiems būdinga simetrija, geometrija, išmoningas planavimas. Angliškas stilius pasižymi asimetrija, natūralios, stichiškos gamtos imitacija. Tačiau abiejų stilių parkai visą laiką žmogaus rūpestingai prižiūrimi. Be priežiūros, nekultivuojami jie veikia sulaukėtų, virstų šabakštytais. Bendrinės kalbos, kurioms taip pat tinka prancūziško ir angliško stiliaus analogija, jeigu būtų nekultivuojamos, t. y. nebūtų tvarkomos kokiais kalbos kultūros principais, veikia siurtų ir netektų savo visuomeninės vertės. Tokių pavyzdžių, kad ir labai retų, galėtume pateikti.

Toli neieškodami, prisiminkime Mažąją Lietuvą. XIX amžiuje, 1895 m. joje, net vokiečių valdžios duomenimis, lietuvių būta 121 000. Specialistų apskaičiuota, kad jų 6400 kv. km plote gana kompaktiškai galėta būti iki 200 000 (žr. *Lietuvių enciklopedija*, t. 15, 1968, p. 445). Palyginti su Didžiąja Lietuva, kur lietuvių kultūrinė veikla visose srityse buvo žiauriai slopinama, Mažojoje Lietuvoje lietuviškas žodis dar skambėjo bažnyčiose, veikė įvairios lietuviškos organizacijos ir laisvai plito lietuviška spauda – knygos ir laikraščiai. Lietuvių kalba net dėstyta Tilžės gimnazijoje. Būta gana žymių lietuvių kalbos specialistų, įvairių lituanistinių darbų autorių. Pavyzdžiui, ko verti vien tik Frydricho Kuršaičio veikalai. 1870–1874 m. išėjo jo žodyno vokiškai lietuviškos dalies du tomai, o 1883 m. – ypač vertinga žodyno lietuviškai vokiška dalis. 1876 m. pasirodė jo vokiškai rašyta lietuvių kalbos gramatika. Šie F. Kuršaičio darbai netrukus tapo J. Jablonskio parankinėmis knygomis, kuriomis jis daugiausia rėmėsi normindamas lietuvių bendrinę kalbą.

Tam tikrą poveikį lietuvių kalbos palaikymui Mažojoje Lietuvoje ir net

norminimui Didžiojoje Lietuvoje turėjo Tilžės gimnazijoje lietuvių kalbą dėšiusio mokytojo Erdmano Juliaus Šykopo (Schiekopp) parengtas vadovėlis „Pradinė lietuvių kalbos gramatika“. Jo dvi dalys pirmuoju leidimu išėjo 1879–1881 m., o pakartotos buvo 1901–1902 m. Iš tikrųjų jis buvo F. Kuršaičio gramatikos santrauka, bet tiek populiarus, jog 1891 m. Varšuvoje išleistas jo rusiškas vertimas, o 1902 m. Krokuvėje – lenkiškas.

Tačiau čia išvardytos palankios aplinkybės vis dėlto neįstengė sulaikyti spartaus lietuvininkų vokiečių. Pagrindiniai veiksniai, skatinę šį procesą, mano nuomone, buvo du. Visų pirma vokiečių valdantieji sluoksniai įžvalgiai išstūmė lietuvių kalbą po 1871 m. iš pradinės mokyklos. Mokykla kartu su kariuomene ir administracijos įstaigomis slopino jos vartojimą, įtikino lietuvininkus, kad jų gimtoji kalba menkavertė. Prie to prisidėjo ir tai, kad Mažojoje Lietuvoje neatsirado kalbininko, kuris, kaip J. Jablonskis Didžiojoje Lietuvoje, būtų ryžtingai atsidėjęs kalbos kultūrai – dėl stiprėjančios vokiečių kultūrinės įtakos niekas nei teoriškai, nei praktiškai lietuvininkų neakino vengti vis labiau gausėjančių jų raštuose ir buitineje kalboje germanizmų: tiek vokiškų žodžių, tiek vertinių (kalkių), tiek reikšmės pokyčių, tiek morfologijos ir sintaksės elementų. Vartojimo sferos siaurėjimas ir pačios kalbos tapatėjimas su vokiečių kalba galiausiai pakirto lietuvių kalbos prestižą, sumenkino lietuvių sąmonėje jos vertę. Reikia turėti galvoje, kad kalbos kultūra tautai reikiama ne vien nepageidaujimų kalbos dalykų draudimą, bet ir jos vertės pagrindimą, o kartu taip pat meilės jai žadinimą ir stiprinimą.

Kalbos kultūros diegimas – ilgalaikis, nepertraukiamas darbas. Jis ypač pasunkėja, kai bendrinė kalba imama visuotinai vartoti šalyje. Jos vartotojai lietuvių, atėję iš įvairių tarmių, atsineša iš jų visokių tarmybių. Nelietuviai dažnai pasąmonėje lietuvių kalbą derina prie savo gimtųjų kalbų sistemos, visi lietuvių bendrinės kalbos vartotojai yra gana nevienodai jos mokėsi. Bepigu buvo tobulai išmokyti lietuvių kalbą Leviui Karsavinui, kai jį, jau gerai mokantį nemažą kalbą (tarp jų senąją graikų ir lotynų kalbą), atvykusį 1928 m. į Kauną profesoriauti universitete, mokė, sako, Pranas Skardžius. Tačiau tūkstančiai žmonių lietuvių bendrinės kalbos tėra kiek ne kiek pramokę. O ir tie, kurie yra baigę lietuviškas vidurines mokyklas, ją moka labai nelygiai. Net lietuvių kalbos specialistai skiriasi mokėjimu ir vartojimu. Antai neseniai lituanistų pasitarime viena kalbėtoja visą laiką žodį *raidė* tarė kaip IV kirčiuotės daiktavardį (plg. *tarmė*), o norma yra kirčiuoti pagal II kirčiuotę (kaip *draugė*). Tad ko norėti iš paprasto žmogaus, kuris gal nėra girdėjęs apie kokias kalbos normas ir net nėra nusiteikęs „taisyti žodžiui vietą kaip svečiui patalą.“

Pagaliau visi kalbos mokslai ir pamokymai labai sunkiai įstengia iš žmogaus sąmonės pašalinti įsigalėjusius kalbos įpročius. Čia galiu duoti pavyzdžių iš savo praktikos. Antai esu išmokęs taisykles, kaip reikia kirčiuoti būdvardžius su priesaga *-imis*. Žinau, kada išlaiko daiktavardžio, iš kurio jie padaryti, kirčio vietą (*raikų – raikinis*), bet vargu ar iš tokių daiktavardžių padarytus būdvardžius visada kirčiuosiu šaknyje: pasiduodamas šnekto sistemai, juos kirčiuosiu dažniausiai priesagoje: *rankinis, vištinis, virvinis, kiaulinis* ir t. t.

Kur čia kalbėdamas (o dar įsiskarščia- vęs) spėsi prisiminti, kaip kirčiuojamas daiktavardžių daugiskaitos kilmininkas! Apskritai bet koks vieną kartą išgirstas ar skaitytas kalbos patarimas sunkiai įsimenamas, kaip patarlė sako: „Gerą žodį vienas nugirsta, šimtas pamiršta.“

Arnoldo Piročkino straipsnyje aptariamo žurnalo „Mįslės ir faktai“ Nr. 4 viršelis

Susidėjus daugeliui veiksnių, kalbos kultūros specialistai ne sykį yra gavę, nors ir tyloomis, pripažinti, kad mūši su kuriais ne kuriais smerktais ir bendrinei kalbai neteiktis reiškiniais yra pralaimėję. Tačiau ar dera iš to daryti išvadą, jog reikia sudėti kalbos kultūros ginklus ir palikti kalbą be jokio norminimo – jos stichijai? Toks sprendimas būtų tolygus parko prižiūrėtojų pareiškimui: kam čia kasmet jį valyti, šalinti iš jo visokius menkavertčius savaime išdygusius medžius, pūvančias vėjovartas, naikinti dilgėles ir usnis? Tegul jie keroja ir kėso. Atvirksčiai, kuo plačiau skverbiasi į bendrinę kalbą nepageidaujami reiškiniai, tuo sutartiniau ir aktyviau reikia su jais kovoti. Štai tokios mintys lydėjo skaitant vieną žurnalą.

Vieno žurnalo kalbos ydos

Man visai atsitiktinai į rankas pakliuvo žurnalo „Mįslės ir faktai“ 2014 m. Nr. 4 (45). Jo leidėjas UAB „Mediaprint Baltija“ (Šiauliai), redakcija nenurodyta. Taip pat anonimiški ir straipsniai, kurie šiaip ar taip turi kelti skaitytojui šurpą ir savo sensacingumu jį sukursti. Dalis jų net susiję su kosminėmis būtybėmis. Astronomai dar tik ieško apie kitas žvaigždes-saules skriejančių planetų, kuriose galėtų tarpti gyvybė, o gal net protingi padarai, bet štai žurnale aprašomas JAV karinėje bazėje kilęs konfliktas su ateiviais iš Kosmoso...

Tačiau nesileiskime į straipsnių turinio ir patikimumo nagrinėjimą – mus šiuo kartu domina rašinių kalbos kultūra. Nepasakysiu, kad ji beviltiškai bloga. Yra leidinių, kurių kalba kur kas blogesnė. Žurnalo kalbos ydos labai tipiškios, todėl jų kėlimas, manykim, gali pasitarnauti apskritai spaudos kalbos kultūrai. Mūsų laikraštinių, jei teiksisi perskaityti šį rašinį, gal atkreips dėmesį ir į savo straipsnių kalbą.

Sintaksės klaidos

Beveik visi lietuvių bendrinės kalbos pažeidimai žurnale yra atsiradę dėl kitų kalbų poveikio. Pagal gausumą čia pirmąja netaisyklinga linksnių ir prielinksnių vartoseną. Tad nuo jų pradėdame savo apžvalgą.

Lietuvių kalba nuo seno skiria apibrėžtą, visumą apimantį, dalykų

kiekį nuo dalinio, neapibrėžto dalykų kiekio. Pirmąja reikšme vartojami du linksniai – vardininkas ir galininkas, o antrąja – kilmininkas. Toks skyrimas labai senas, bet daugeliui indoeuropiečių kalbų visai nežinomas reiškinys. Net ir latvių kalboje vietoj kilmininko vis labiau įsigali vardininkas ir galininkas. Lietuvių kalba bene geriausiai išlaikė visumos ir dalies reiškinio priešpriešą. Užtat jai dabar tenka atlaikyti kitų kalbų spaudimą niveliuoti gana subtilų jų vartosenos skirtumą.

Šįkart negalime išryškinti tą priešpriešą reiškinčios įvairovės: skaitytojas turės pasikliauti daugiausia savo kalbos jausmu. Pirmiausia pateikiame tuos pavyzdžius, kur netaisyklingai vartojami daugiskaitos vardininkai su veiksmažodžio būti laikais (po pavyzdžio skliausteliuose rašome žurnalo puslapį):

Tačiau yra *netiesioginiai požymiai* (20) = ...yra netiesioginių požymių; Yra ir *tiesioginiai* egiptiečių buvimo Britų salose *įrodymai* (25) = Yra ir tiesioginių... įrodymų; Tarp įvykio liudininkų buvo ir *mokslininkai*, ir *kariai*, ir *milicininkai* (10) = ir mokslininkų, ir karių, ir milicininkų; skeletą puošė... vėrinys su... nefrito intarpais, tarp kurių buvo *smulkūs... kūginiai karoliukai* (25) = buvo smulkių... kūginių karoliukų.

Šios grupės kilmininkų vartoseną paremia pasakymas: „Yra *žmonių* – nėra žmogaus“. Rusiškai čia pasakytų: „Есть люди – нету человека“.

Daugiskaitos vardininkai lietuvių kalbai netinka ir prie tam tikrų kitų veiksmažodžių, kaip štai sakiniuose, rastuose žurnale:

Kyla *klausimai* = klausimų (5); gali kilti *abejonės* (24) = abejonių; sargybos postų *liekanos* (= liekanų)... dar išliko (20); Tačiau *duomenys* (= duomenų) išliko tik apie (dukteris) (23); 7-jo dešimtmečio pradžioje pasirodė *keisti* ir *paslaptiniai archeologiniai radiniai* (3) = keistų ir paslaptinių archeologinių radinių.

Žemiau surašytuose sakiniuose iš žurnalo ir galininkai keistini kilmininkais:

tarsi ji vis dar būtų gyva ir teiktų *peną* (= peno)... liežuvautojams (viršelio 2 p.); būtina turėti ne tik *paprasciausiai* dailininko *įgūdžius* (3) = paprasčiausių dailininko įgūdžių.

Lietuvių kalboje sudurtinis tarinys, sudarytas iš neigiamos jungties ir teigiamo galininkinio veiksmažodžio bendraties, valdo taip pat kilmininką. Todėl šis pasakymas taisytinas: Negalima laikyti visiškai pagrįstu faktu jo *santuoką* (23) = santuokos.

***

Mūsų bendrinėje kalboje kilmininku ir aukštesniojo laipsnio prievieksmiu nevertojami junginiai lyginimui reikšti. Tokie pasakymai ypač būdingi rusų kalbai: į lietuvių kalbą jie ir braunasi iš jos. Tik keli tokie prievieksmiai (aukščiau, žemiau) yra išvirtę į prielinksnius, todėl tinka vartoti „aukščiau bambos neiššoksi“, „žemiau jūros lygio“. Tačiau, pasakius „Jonas išsoko aukščiau Petro“ (jį abu šokinėjo), jau reikia taisyti: prieš Petrą turi būti sakomas žodelis *kaip*, *negu* ar *nei* (išsoko aukščiau kaip Petras) arba prielinksnis *už* (išsoko aukščiau už Petrą). Todėl taisytinai šie žurnale pastebėti pasakymai: [kelionės] prasidėjo ne *anksčiau* 1348 metų pr. m. e. (25) = ne anksčiau kaip (negu, nei); monstroi ten gyvena ne *mažiau* 360 metų? (32) = ne mažiau kaip 360 metų?

***

Daugiareikšmis yra įnagininko linksnis. Antai daiktavardžio įnagininkas gali būti vartojamas, kaip ir vardininkas, tarinio vardinėje dalyje tuo atveju, kai norima ypač pabrėžti veikėjo verslą, profesiją, jų laikinumą. Tačiau reiškiant tariniu nuolatinę, nekintamą ypatybę, daiktavardis su veiksmažodžio būti forma vartotinas vardininko linksniu:

šios ištikimybės *priežastimi* (= priežastis) buvo Ruzvelto įsipareigojimas (17); [žabai] yra jo – epicentro – *tesiniu* (viršelio 4 p.) = tęsinys.

Kitas dalykas – daiktavardis su veiksmažodžiu *tapti*: čia kaip tik tinka įnagininkas.

Derinamosios kalbos formos – būdvardžiai, dalyviai, įvardžiai, skaitvardžiai, – kurios turi abi gimines, su visomis jungtimis (tiek būti, tiek *tapti* ir kt.) turi būti derinamos su veiksniu gimine, skaičiumi ir linksniu, kai jos eina tarinio vardinės dalimi. Todėl taisytinai šie žurnalo sakiniai:

„padegti“ tokį milžinišką dujų darinį, *koku* (= koks) yra Saturnas... (viršelio 3 p.); [žabai] nustojo būti kažkuo *nepaaiškinamu* (viršelio 4 p.) = kažkuo nepaaiškinami.

perspėjo apie pavojingas pasekmes, kurios taps *neišvengiamomis* (= neišvengiamos); žmonės tampa *senais* ir *nepatraukliais* (27) = seni ir nepatrauklūs; panoręs išlikti *nežinomu* (5) = nežinomas.

***

Žurnale rasti du laiko naudininko atvejai, kurie paskatino plačiau pakalbėti apie naudininko linksnio vartojimą laiko aplinkybei reikšti. Kada laiko naudininkas taisytinas? Akademiniėje LKG (t. 3, 1976, p. 493) dėl taisyklingai vartojamos naudininko linksniu išreikštos laiko aplinkybės užsimena apie vieną jos bruožą, į kurį reikėtų atsižvelgti nustatant, kada ji neteiktina: „Tokia laiko aplinkybė kartais artima tikslo aplinkybei.“ O gal dažniausiai ar net visada? Šiaip ar taip, papildomoji tikslo reikšmė neįmanoma, kai veiksmažodis, kuriam priklauso naudininkas, reiškia savaiminį veiksmą, būseną. Jei priimtuose šį požymį, tai galėtume sakyti, kad naudininku išreikšta laiko aplinkybė nemotyvuota tokiame žurnalo sakinyje: jina [Galina Kondratjeva] *kuriam laikui* (= kurį laiką) buvo atsidūrusi praityje (10).

Tačiau laiko naudininkas pateisinamas kitame žurnalo sakinyje: [karalius Ferdinandas] *patarė kuriam laikui* nutraukti eretikų persekiojimą (6).

Naudininko vartoti nesutrukdytų nė tas faktas, kad jį visai natūraliai galima pakeisti galininku: *patarė kurį laiką* nutraukti. Čia turėtume dviejų linksnių sinonimišką vartoseną. Ją patvirtina toks J. Jablonskio pataisytas sakiny: Liutostanskis buvo suspenduotas, tik neaišku kokiam laikui (netiko ne linksnis, bet įvardis! – A. P.) =... *kuriam laikui*, ar ilgam (kaip ilgam), *kurį laiką*... (žr. Jablonskis J. *Rinkiniai raštai*, t. 2, 1959, p. 353).

Tarp abiejų J. Jablonskio teiktų variantų jaučiame šokių tokį reikšmės skirtumą. Tas skirtumas toks subtilus, kad ne kiekvienas lietuviškai kalbantis žmogus jį suvokia.

***

Bus daugiau

CHEMINĖ EKOLOGIJA TURI RAKTĄ Į TVARIĄ

■ Atkelta iš 1 p.

nepakankamai moka žemdirbiui, bet kai žemės ūko produktų ims trūkti, neišvengiamai teks mokėti vis daugiau. Žemdirbiams teks auginti daugiau, bet tam prireiks naujų technologijų, didinti našumą, nes naujų žemių, neišsivintų teritorijų jau nėra.

ML. Lietuvoje dirvonuojančių plotų per akis.

Dž. Piketas. Tai labai gerai, nes Lietuvoje galite intensyvuoti gamybos technologijas ir gauti didesnius derlius.

ML. Tačiau yra vienas „bet“... Lietuvos žemės ūkis iš Briuselio gauna įvairių kultūrų gamybos kvotų, kurių viršyti nevalia. Išėitų, kad Lietuvai trukdoma intensyvuoti gamybą, didinti mūsų žemės ūko produktų konkurencingumą.

Dž. Piketas. Europos Sąjunga labai blogai daro. Lygiai taip pat blogai daro, kad stabdo genetiškai modifikuotų organizmų (GMO) tyrimus. Todėl mums tenka remtis tais tyrimų rezultatais, kuriuos gauna JAV. Nesakau, kad mes aklaiai sekame amerikiečių gaunamais rezultatais ar JAV modifikuotų organizmų ir augalų naudojimą reguliuojančių įstatymų straipsnius aklaiai perkeliame į Jungtines Karalystės teisinę sistemą. Vis dėlto JAV aplinkos apsaugos departamentai daug palankesni moksliniams tyrimams negu kad mes turime Europoje. Turiu mintyje trąšų, pesticidų ir GMO naudojimą.

Dabar itin aktualu pasaulyje sumažinti anglies ir azoto junginių išmetimą į atmosferą, jeigu siekiame tvarios žemės ūkio plėtros. Todėl labai svarbu, kad būtų daugiau investuojama į sėklas ir daugiameses kultūras. Fermeriai ar ūkininkai sunaudotų mažiau degalų ir lėšų kitoms priemonėms, kad gautų tuos pačius rezultatus. Jeigu dabar apie tai prabilčiau fermeriams, jie gal nebūtinai įsiklausytų į mano žodžius. Laikui bėgant žemdirbiai mano diegiamas mintis, manau, turėtų priimti. Beje, Lietuvoje mačiau puikiai įdirbtų ir pažangiai naudojamų žemių.

Amerikiečiai balsuoja už daugiameses kultūras

ML. Pagyrėte pažangų JAV požiūrį į žemės ūkio gamybą, bet ta pati Amerika nepasirašė JT Bendrosios klimato kaitos konvencijos Kioto protokolo, kuriuo siekiama kovoti su visuotiniu atšilimu. Išėitų,

Vilniuje surengtoje 28-oje tarptautinės cheminės ekologijos konferencijoje vyravo jauni mokslininkai, dar kopiantys į mokslinio pažinimo viršukalnes – įrodymas, kad cheminės ekologijos mokslo laukia šviesi ateitis

kad JAV su planetos atšilimu sutinka kovoti, vaizdžiai tariant, veikia didindama genetiškai modifikuotų organizmų ir augalų gamybą, produktų su GMO gamybą ir vartojimą, bet ne mažindama šiltnamio efektą sukeliančių dujų išmetimus į atmosferą.

Dž. Piketas. Iš tiesų neprisijungti prie Kioto protokolo nėra geras sprendimas, tačiau norėjau pabrėžti, kad JAV daug geriau sutvarkyta naujų žemės ūkyje taikomų metodų registracija, o pažangūs metodai kaip tik ir padeda problemas spręsti. Amerikoje daug daugiau lėšų investuojama į daugiameses kultūras, o ne vienmetes. Tai pažangus požiūris. Kviečius, ryžius, kukurūzus reikia paversti daugiameėmis žemės ūkio kultūromis. JAV pagreitį įgijo didelė programa, kuria siekiama kviečius paversti daugiameete kultūra. Kinijoje yra programa, kur tą patį norima padaryti su ryžiais.

ML. Puiku, bet ką apie tuos genetiškai modifikuotus augalus žmonija pasakys po 20 ar 50 metų? Ką žinome

apie galimas augalų vartojimo tolimas pasekmes?

Dž. Piketas. Taip, daug ko nežinome, bet todėl ir reikia tyrinėti, padaryti viską, kad nekiltų grėsmių. Cheminė ekologija ir yra viena sričių, kuri suteikia labai platų požiūrį į visas tas mūsų paminėtas ir nepaminėtas problemas, jų sprendimo galimybes.

Beje, nepasakyčiau, kad ir dabar Europa visiškai nevaržo GMO, nes ji importuoja daug gyvulininkystėje naudojamų pašarų, pvz., sojų, kuriose esama GMO. Taigi GMO jau dabar užima ženkliai vietą ir žmonių maisto grandinėje.

Be maisto nėra šalies saugumo

ML. Ar pasaulio mastu cheminės ekologijos tyrimus koordinuoja kokia nors tarptautinė organizacija, o gal tai stichiškas ir nevaldomas procesas kaip kad dažniausiai ir būna?

Dž. Piketas. Pirmiausia reikalingas konsensusas, bendras sutarimas,

kad vykstant klimato kaitai (globaliame atšilime) ir augant žmonių populiacijai, būtų pagaminamas pakankamas maisto produktų kiekis, o tam būtinos naujos žemės ūkio technologijos. Tačiau net jei tokio sutarimo esama, dar nereiškia, kad esama vieningo supratimo, kaip to reikėtų siekti. Net tarp tokių elitinių mokslo institucijų kaip JAV nacionalinė mokslų akademija, JK mokslų akademija (Royal Society), ar net Lietuvos mokslų akademija kol kas bendrų susitarimų ar tyrimų koordinavimo nėra. Bet aišku, kad reikėtų bendradarbiauti, sudaryti ilgalaikius planus ir numatyti perspektyvas.

ML. Jei mėgintume ieškoti plusų pagirti globalizaciją (nors daugiau peikiame), tai toks mokslo organizacijų bendradarbiavimas būtų siektinas.

Dž. Piketas. Neabejotinai. Visos vyriausybės šiais klausimais turi patarėjus, bet vyriausybės dažniausiai rūpinasi daugybe reikalų – pramonės, kariniais ir t. t., bet žemės ūkiui pakankamo dėmesio trūksta. Keista, nes

žemės ūkis kone visose šalyse yra labai svarbi ūkio šaka (Lietuvai, kiek man žinoma – ypač svarbi), bet apie žemės ūkį kaip gamybos šaką galvojama per mažai, tarsi tas ūkis pats savaime turėtų gyvuoti. Tačiau kai maisto pradės trūkti, vyriausybės bus priverstos į žemės ūkį atkreipti ypatingą dėmesį.

ML. Išties Lietuva – geriausias to, ką sakote pavyzdys. Politikams žemės ūkis kažin kelintos svarbos rūpestis. Girdi, plėtotime turizmą, transporto sektorių ir pan.

Dž. Piketas. Nebus maisto, vargu ar atvažiuos turistai. Jau per artimiausius 10 metų maisto problema įvairiose pasaulio šalyse gali tapti labai aštri. Pirmia, dėl klimato kaitos netenkama kai kurių maisto gamybos galimybių, antra – dalis žemių nualinama ir netinka naudoti žemės ūkiui. Kinija, Indija jaučia vis didesnį poreikį importuoti maisto produktus. Ateityje maistas bus susijęs ir su valstybės saugumu. Negali jaustis saugi valstybė, kurioje stinga maisto produktų.

Profesorius Dzonas Antonis Piketas patikimai pasislėpęs už egzotiškos konferencijos dalyvės bando išvengti įkyrių paparacių dėmesio

Šių vyrų rankose dokumentuoti įrodymai, kad Vilniaus konferencijoje jie tikrai užsiiminėjo mokslu, o ne valiūkavo

ŽEMDIRBYSTĖS PLĖTRĄ

Gedimino Žemlicko nuotraukos

Tuometinis Tarptautinės cheminės ekologijos draugijos prezidentas Paulus Zarbinas (Paulo Zarbin) iš Brazilijos įteikia konferencijos dalyvių sertifikatus jauniems mokslininkams

ML. O juk yra Afrikos žemynas.

Dž. Piketas. Afrikoje jau dabar nesaugu dėl maisto stygiaus. Ateityje tokios šalys kaip Lietuva, turinčios žemės ūkį ir maisto pramonę, įgis labai geras perspektyvas. Bet kad taip būtų, jos turi savo žemės ūkį ir maisto pramonę gerokai modernizuoti.

Su basliais prieš kviečius

ML. Kuo čia pasitarnautų šiuolaikinės cheminės ekologijos teikiamos galimybės?

Dž. Piketas. Jeigu dabar ūkininkai iš hektaro gauna 5–6 t grūdų, tai juk galima siekti, kad būtų gaunama 10–15 t iš ha. Ir ne tik gautų, bet reikia pasiekti, kad tuo pat metu būtų žymiai sumažintos gamybos sąnaudos. Reikia ne senais būdais trąšas barstyti į visas šalis, bet užtikrinti maitinimą per patį augalą. Efektyviai augalų apsaugai galima panaudoti antrinius augalo metabolitus. Labai daug prarandama azoto, kuris ne ore, bet surištu pavidalu: sukauptas augaluose, dirvoje ir pan. Savanose yra daug laukinių žolių, kurios azotą naudoja labai taupiai, neleidžia jo prarasti. Tai štai šias savybes reikėtų iš laukinių augalų perkelti į kultūrinius.

ML. Bet tam turėtų būti taikomi genetinio modifikavimo metodai?

Dž. Piketas. Taip, tai būtų genetiškai modifikuoti organizmai, bet aš jau dabar bandomajame lauke auginu kviečius, į kurių ląsteles perkelti trys nauji genai – jų dėka kviečiai apsaugomi nuo amarų. Tą galima atlikti ir be GMO, o naudojant selekciją, tačiau tam rezultatui pasiekti reiktų nepaprastai daug ir ilgalaikio darbo. Jei pažvelgtume į kviečius, kokie buvo laukiniai prieš 11 tūkst. metų, pamatytume, kad tai į piktžolę panašūs augalai. Kol buvo išvestos dabartinių kviečių veisles, turėjo praeiti tūkstančiai metų, o dabar genetinės modifikacijos būdais visa tai galima padaryti labai greitai. Bet augalininkystėje mes esame toje sta-

Interviu metu profesorius Džonas Antonis Piketas dažnai gestikuliuodavo kaip temperamentingas italas ir mažai primindavo santūrų britą

dijoje, tarsi naudotumės garo katilu, nieko nenutuokdami apie modernius lengvuosius automobilius. Daugelis žmonių paprasčiausiai tų naujausių technologijų nesupranta ir todėl jų bijo – turiu mintyje genetiškai modifikuotų augalų kūrimo technologijas. Žmogui būdinga bijoti naujovių. Ta baimė kartais pagrįsta, bet kartais tėra veikiamą prietarų, todėl turime žinoti, viską išsiaiškinti, tam ir esame mokslininkai.

ML. Kai prabylama apie dirbtinius feromonus, kuriuose panaudoti genetiniai metodai, insekticidus, t. y. pesticidus žalingiems vabzdžiams naikinti, tai žmones ir baimina. Cheminės ekologijos mokslas ne tik tiria genetinių modifikacijų padarinius, bet ir praktiškai juos taiko. Taigi, ne tik per pašarus gyvuliams, bet ir mokslinių eksperimentų metu GMO naudojami.

Dž. Piketas. O kas čia blogo? Mes įeiname į augalo struktūrą, ją paveikiame taip, kad pats augalas gamintų amaro pavojaus feromoną.

ML. Genetiškai modifikuojate kviečio struktūrą. Ne visi net ir mokslininkai tam pritaria.

Dž. Piketas. Mes bent du genus

turime įnešti į modifikuojamą augalą. Vieną, kad patį feromoną sintetintų, ir antrą, kad sintetintų produktą, iš kurio tas feromonas gaminamas.

ML. Prieš tai peikėte pernelyg griežtus ES įstatymus, taip pat ir JK, tvirtindamas, kad Europa lėtąpėdė, nesukaba priimti įstatymų, kurie skatintų modernias technologijas, bandymus su GMO.

Dž. Piketas. Taip, esami įstatymai leidžia atlikti tokius bandymus. Ir mūsų modifikuoti kviečiai pradėti auginėti, prieš tai gavus atitinkamų institucijų leidimą. Bet 2012 m. birželį buvo atvykę žmonės, kurie buvo pasiryžę fiziškai tą kviečių lauką sunaikinti. Jiems buvo paaiškinta, kad mokslininkai turi leidimą tokius eksperimentus vykdyti. Girdi, štai mano rankose laiškas, leidžiantis man šiuos bandymus daryti, bet su sąlyga, kad jokia cheminė medžiaga, net žiedadulkės į aplinką nepateks ir nepaplis.

Kviečiai yra savidulkiai augalai, tad už eksperimentinio kviečių lauko sėjame miežius, taip izoliuojame kviečių plotelius miežiais. Aptveriam viską ir tvora. Kadangi mūsų eksperimentinis kviečių laukas sukėlė visuomenei nerimo ir net pykčio, tai mums nieko

kito neliko kaip per televiziją ir radiją žmonėms daug kartų aiškinti savo bandymų prasmę. Aišku, baiminomės, kad įbauginti ir suklaidinti žmonės gali mūsų darbui pakenkti – brangų lauką sunaikinti fiziškai. Pažadėjome, kad mūsų darbai bus viešinami ir norintiems susipažinti rodomi. Dabar visuomenės apklausos rodo, kad jau du trečdaliai JK žmonių šiuos GMO bandymus remia. Ne produktų (kviečių) naudojimą valgiui, bet bandymų tikslais remia. Taigi mokslininkams leista dirbti.

Kokį meniu rinktųsi profesorius

ML. Labai abejotina, kad tvora su laikys modifikuotas žiedadulkes iš kviečių lauko, kuriame atliekami bandymai su kviečių genetika. Duotieji pažadai vargu ar gali būti išpildyti, nes su oro masių judėjimu tos žiedadulkės pasieks ne tik greitimus laukus, bet ir kaimyninius kraštus.

Dž. Piketas. Brazilijoje apšėti milijonai hektarų, kuriuose auginama genetiškai modifikuota soja ir niekas dėl to nedaužo galvos į sieną. Vargu ar taip reikėtų nerimauti dėl tų žiedadulkių iš mūsų eksperimentinio kviečių lauko. Teko lankytis JAV Misūrio valstijoje, kur taip pat auginama modifikuota soja ir kukurūzai. Lyg ir nieko bloga, tiesa, kai kurie amerikiečiai gal ir per daug riebus. Toje pačioje Misūrio valstijoje galima nusipirkti ir organinio arba ekologiško maisto, bet jis brangesnis.

ML. O kokį maistą Jūs pats perkate?

Dž. Piketas. Teko valgyti mėsos

Mes turėtume rasti argumentų, įrodančių, kad tai saugus maistas ir net turintis privalumų.

ML. Jeigu nebūtų alkanų vaikų, alkanų šalių žmonių problemos, ar Jūsų pozicija, profesoriau, pasikeistų? Siūlytume kitus aprūpinimo maistu variantus?

Dž. Piketas. Kaip mokslininkai mes tarnaujame žmonijai – tokia mūsų paskirtis. Pagaliau juk mokesčių mokėtojų pinigais mūsų darbas apmokamas. Jeigu nebūtų pasaulinės maisto trūkumo problemos, naujų maisto gamybos technologijų ir nereiktų. Dabar privalome siūlyti įvairių naujų technologijų, kokių reikia. O kad Europa ne visai protingai elgiasi su GMO, tai faktas.

ML. Bet prieš cheminės ekologijos tyrinėjimus Europa juk nesišaušia.

Dž. Piketas. Nesišaušia. Pasakyčiau, kad ypač Vokietija, dar labiau ir už JK, priešinasi GMO naudojimui. Žinoma, tų pačių rezultatų, kuriuos gauname taikydami GMO, galime sulaukti ir tradicines selekcijos metodais, bet eikvodami daug pastangų ir praradami daug laiko. Jeigu taip ilgai tęsis, Europa gali atsilikti ir tapti kitų šalių vargana giminaitė. Ar to norime?

Potencialo esama, tik ar panaudojamas

ML. Profesorius Vincas Būda siūlo grįžti prie klausimo apie Jūsų darbą Afrikoje, kur dirbate su dirbtiniais feromonais, bet tai esančios labai brangios technologijos.

Dž. Piketas. Afrikoje taikome cheminės ekologijos technologijas, augindami sorgus, kukurūzus ir kitas kultūras. Naudojame vadinamąsias „Stumk ir trauk sistemas“ (*Push-pull strategies*), kai auginama ne monokultūra, bet kartu ir palydimoji kultūra. Ši technologija remiasi cheminės ekologijos pasiekimais. Esmė tokia: kai kurie augalai kenksmingus vabzdžius ir kitus kenkėjus atbaido, o kiti pritraukia. Tuos augalus sodinant kartu su naudingais kultūriniais augalais, nuo jų kenkėjus galima nukreipti. Jeigu šias technologijas būtų galima panaudoti su mažesnėmis darbo sąnaudomis, tai būtų puiku. Jas būtų galima sėkmingai panaudoti, jeigu žemdirbiai sutiktų įdėti daugiau būtent rankų darbo – būtų galima gauti 3–4 kartus didesnę derlių.

ML. Europos žemdirbystėje tų darbo rankų vis mažėja.

Dž. Piketas. Todėl šiuos bandymus ir atlikome Afrikoje, kur tų rankų dar pakanka.

ML. Kokias temas šiame pokalbyje apėjome, nors reikėjo joms skirti dėmesio?

Dž. Piketas. Manau, kad pakankamai daug temų ir potemių užkabinome. Apibendrinamas pasakyčiau, kad žmonijos ateitis būtų pakankamai šviesi, jeigu sugebėtume panaudoti šiuo metu pasaulyje turimą mokslo potencialą. Tokių galimybių yra. Būtinai turime gaminti daugiau maisto, kelti žemės ūkio našumą, auginamų kultūrų derlumą. Būtinai reikia panaudoti pačių augalų potencialą, kurį reikia išmokti realizuoti.

Lietuvoje man labai jauku ir malonu, todėl norėčiau pabuvoti ne paskutinį kartą. Ypač norėčiau išsamiau susipažinti su Lietuvos žemės ūkiu.

ML. Ką gi, dėkodamas už išsakytas mintis, linkiu Jūsų norams kuo greičiau išsipildyti.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Vien šypsena verta milijono

patiekalą su pomidorais, kurie turėjo GMO. Valgiau su dideliu apetitu.

ML. Ir kiek po skanių pietų gavote už reklamą?

Dž. Piketas. (Smagiai juokiasi.) Ten nebuvo jokios reklamos, tiesiog vyko mokslinė konferencija, kurioje buvo pristatyti pirmieji GMO maisto produktai. Mums pasiūlė patiekalų su tais produktais ir visi puolėme ragauti ir valgyti naujienos. Man asmeniškai dėl to rūpesčių nekylo. Bet kai kurie „Mokslo Lietuvos“ skaitytojai, skaitydami šį interviu susirūpins, todėl mes turime tuos dalykus aptarinėti, kad žmonės suprastų, ko reikia ir ko nereiktų bijoti.

ML. Atvykstančius į konferencijas GMO propaguotojus siūlyčiau maitinti tik patiekalais iš maisto su GMO. O vengiantiems GMO pateikti meniu iš ekologiškų produktų.

Dž. Piketas. Jeigu tik galima būtų rinktis, tai būčiau laimingas pasirinkti patiekalus iš modifikuotų produktų, nes jie visiškai saugūs. Bet blogiausia, kad daugėja kraštų, kur išvis trūksta maisto. Dabar maždaug 1,4 mlrd. žmonių eina miegoti alkani ir apie trečdalis jų yra fermeriai, dirbantys žemės ūkyje.

MŪSŲ KRAŠTAS

LIETUVIAI VILNIAUS KRAŠTE

2014 m. „Mokslo Lietuvoje“ Nr. 7 ir 8 spausdinome Giedrės Bulotaitės straipsnį apie senelį Joną Pijų Murką (1889–1945). Straipsnyje minima studija „Lietuviai Vilniaus krašte“, parašyta 1941 m. talkinant dukrai Gražvydai (1923–2004), kai J. P. Murka jau sunikiai sirgo džiova.

Kartu su kitais rankraščiais tų pačių metų birželio 28 d. ši studija per Šiaulių Jėzuitų bažnyčios kunigą Burevičių pateko į kažkurį vienuolyną JAV ir 1964 m. paskelbta tenyščiam leidinyje „Tautos praeitis“ (t. 2, d. 2, p. 48–63). Dabar dalis straipsnių (apie 100 p.) yra saugomi Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių ir retų leidinių skyriuje.

Skaitytojus supažindiname su minėtos studijos ištrauka. Norėdami išlaikyti tekstą autentišką, atlikome tik būtiniausias redakcijas.

VILNIŠKIS*

Vilniaus krašto sąvoka apima čia Vilniaus miestą ir sritį, kuriuos Lietuva atgavo 1939 m. spalio mėn. 10 d. sutartimi su Sovietų Rusija, ir tas sritis, kurios buvo priskirtos Lietuvai 1920 m. liepos mėn. 12 d. Lietuvos–Sovietų Rusijos sutartimi. Šių sričių riba eina nuo Gardino miesto rytų kryptimi pagal Nemuno upę iki jo dešiniojo intako – Beržūnos upės, toliau į šiaurę iki Valažino ir Molodečino miestų, Naručio ežero, Pastovių ir Brėslaujos miestų. Tame plote gyvena apie milijonas gyventojų.

Vilniaus kraštas gyventojų ir kalbos atžvilgiu labai įvairus. Per daug šimtmečių kryžiaus čia įvairių tautų reikalai, pynėsi įvairios kalbos, viena kitai darė įtakos. Tačiau lietuviškam pagrindui, substratui ir lietuvių kalbai daugiausia įtakos čia turėjo slavų: rusų, lenkų ir gudų kalbos.

Mokslininkų nuomone, etnografinė Lietuvos siena eina, maždaug taip, kaip Vilniaus krašto gyventojai skiriasi tikėjimu, nes rusai priėmė krikščionių (stačiatikių) tikėjimą anksčiau, o lietuviai (katalikų) daug vėliau. Toji riba vietomis gerokai pasistumia į pietus nuo Nemuno upės, o jau nėra nė mažiausių abejonių, kad į šiaurę nuo Nemuno, jo dešiniajame krante, nuo seniausių laikų gyveno lietuviai, kuriuos, laikui bėgant, taip pat pasiekė slaviškoji banga.

Didžiųjų Lietuvos kunigaikščių valdomos slaviškos sritys, ekonominiai ir kultūriniai santykiai nejučiomis griovė lietuvių kalbą ir lietuvišką gyventojų sąmonę, o po 1795 metų, kada Lietuva atiteko Rusijai, prasidėjo sistemingas Lietuvos rusinimas, ryškiausiai pasireiškęs Vilniaus krašte. Į Lietuvą buvo atkelti rusų valdininkai, steigiamos rusiškos mokyklos, žmonės verčiami į stačiatikių tikėjimą: pagaliau net uždrausta (1863–1904 m.) lietuviams spausdinti knygas lotyniškais raidėmis. Neturėdami savo spaudos, lietuviai daug kur pradėjo vartoti rusų ar lenkų spaudą ir pasidavė nutautinimo įtakai. Tai viena nutautinimo banga, atėjusi į Lietuvą iš Rusijos.

Antroji nutautinimo banga atėjo iš Lenkijos. Po Lietuvos–Lenkijos unijos ir Lietuvos krikšto (1387 m.) prasidėjo lenkų kalbos įtaka Lietuvoje, o ypač Vilniuje ir Vilniaus krašte. Lietuvos bajorai, susilyginę teisėmis bei privilegijomis su lenkų bajorais, visiškai pasidavė jų įtakon, pasisavindami ir jų kalbą. Kiti, semdamiesi mokslą Krokuvos universitete, grįždavo į Lietuvą svetima dvasia. Lietuvių gi liaudžiai daugiau įtakos padarė jau anksčiau nutautėjęs dvaras ir bažnyčia. Atvykę iš Lenkijos kunigai, skelbdami katalikų tikėjimą, vartojo lenkų kalbą. Ilgainiui žmonės išmoko melstis vien lenkiškai ir pradėjo neskirti tikėjimo nuo tautybės. Iki šiol Vilniaus krašte, ypač tose vietovėse, kur gyventojai jau vartoja lenkų ar gudų kalbą, yra labai populiarus posakis „lenkų tikėjimas“ vietoje „katalikų tikėjimas“. Todėl, kada klausiamie Vilniaus krašto kaimietį, kokios tautybės ar tikybos, atsako esąs lenkas, turėdamas galvą dažniausiai ne tautybę, bet tikybą.

Kada lietuvių liaudis neteko savo šviesuomenės – didikų ir bajorų, kada daugelyje vietų Vilniaus krašte buvo priversta melstis lenkiškai, kada sunkią dvarui baudžiamąją, – tada susvyravo lietuviško kaimo pagrindai, pradėjo skverbtis slavų kalba. Kadangi lietuvių kaimiečiui sunku buvo išmokyti tarti lenkų ar rusų kalbos garsus, tai čia atėjo į pagalbą gudų kalba. Gudų kalbos balsių ir dvibalsių tarimas yra labai artimas lietuvių kalbai, todėl lietuvių liaudžiai gudų kalba buvo priinama, jos priimta ir vartota. Kaimietis, mokėdamas gudiškai, galėjo, reikalui esant, susikalbėti rusiškai arba lenkiškai. Tad pačios gyvenimo sąlygos vertė Vilniaus krašto lietuvius mokytis gudų kalbos. Po I pasaulinio karo, kada gyvenimo sąlygos pasikeitė ir Vilniaus kraštas atsidūrė lenkų valdžioje, vistiek gudėjimo procesas vyko toliau; lietuviško kaimo nutautėjimas ėjo daugiau gudų, negu lenkų kalbos naudai. Ir šandien turime Vilniaus krašte labai daug vietovių, kur seneliai tik lietuviškai kalba, jų vaikai moka lietuviškai ir gudiškai, o anūkai vartoja vien gudų kalbą. Tokias nutautėjimo stadijas, kokias dabar matome apie Salčininkus, Benekainius, Dieveniškį, Lazdūnus, Gervėčius ar Vydžius, prieš 50–80 metų pergyveno tos Vilniaus krašto vietovės, kuriose jau ir seneliai nekalba lietuviškai. Liūdna gyvenimo realybė, kuri atėjo į lietuvišką pastogę XIX šimtmečio antroje pusėje, padarė lietuviams labai daug žalos Vilniaus krašte.

Kad taip buvo, patvirtina netgi lenkų mokslininkai. Kaip pavyzdį galima pacituoti filologės, Vilniaus universiteto asistentės H. Turskos žodžius: „Stebint ant lietuviškojo substrato lenkiškuose plotuose vyresniosios kartos lietuvių kalbos žinojimą, galima patikrinti, kad apylinkėse, kur lenkiškumas yra seniausias datos, lietuvių kalbą pereito šimtmečio pirmoje pusėje džiaugėsi gyvybės pilnuma. Tai liudija toji aplinkybė, kad visi mano užtikti 90 metų amžiaus ir senesni vietos valstiečiai mažesniame ar dides-

* Ši ir kitos studijos Rytų Lietuvos tema yra parašytos J. P. Murkos.

Vokiečių okupacijos metais mokslininką aplankė žinomas Lietuvos veikėjas Visuomis, propagavęs senovės lietuvių tikėjimą. „...Jis (Visuomis – G. B.) išvaikščiojo Gudijos ir Lenkijos lietuvių gyvenamąsias saleles, rinkęs visus duomenis apie juos – jų gyvenimą, kalbą, lietuviškąsias gyvenvietes, jų švietimą, ir jų lietuviškumą“, – rašė savo prisiminimuose tėvui talkinusi Gražvyda Murkaitė. Žinias, surinktas iš įvairių knygų (latvių, gudų, ukrainiečių, lenkų, rusų, vokiečių ir kt.) ir atvežtas Visuomio, J. P. Murka panaudojo studijoje, parašytoje 1941–1943 m.: „Rytų Lietuvos ir valstybės klausymais“, „Lietuviai Vilniaus krašte“ ir (su žemėlapiu) apie Rytų Lietuvos etnografines ribas.

Skaitę J. P. Murkos veikalus, nesunkiai ir šioje studijoje atpažins mokslininko, pedagogikos istoriko iškelto švietimo problemos gelmes, solidų dirbį ir kalbos stilių. – Giedrės Bulotaitės komentaras.

Jono Pijaus Murkos šeima: žmona Elena (antra iš kairės) ir dukros Gražvyda, Rūta, Danutė ir Laima

Nuotraukos iš asmeninio Giedrės Bulotaitės albumo

niame laipsnyje lietuvių kalbą žino; be to, jų tos kalbos žinojimas didėja, juo ilgiau galvoja ir prisimena. Nukrypimas nuo lietuvių kalbos prasidėjo čia XIX amž. trečiame ketvirtyje ir tai buvo nukrypimas toks staigus, kad žmonės, gimę devintame, aštuntame, o netgi septintame to šimtmečio dešimtyje, nieko arba beveik nieko tos kalbos nesupranta, kas liudija, kad priklauso kartai, kuri jau išaugo lenkų tradicijoje”¹

Nors daugelyje vietų lietuvių kalba išnyko (miestuose ir dvaruose lenkų ar rusų kalbos naudai, o kaimuose – gudų), tačiau išliko negyvieji lietuvių liudytojai: miestelių, kaimų, laukų ir pievų lietuviški pavadinimai, gyventojų lietuviškos pavardės, lietuviški papročiai. Tie paminklai visados liudys, kas Vilniaus krašte gyveno ir ką Vilniaus kraštas pergyveno.

Koks Vilniaus kraštas buvo XIX šimtmečio pirmoje pusėje, matome iš grafo S. Platerio išleistos 1825 m. Breslau mieste „Europos rytinės dalies geografijos“². Joje randame tokius duomenis:

Gubernijos pavadinimas	Gyventojų iš viso	Lietuvių valstiečių	Lenkų (bajorų ir miestelių)	Gudų valstiečių	Rusų valstiečių	Žydų
Vilniaus	1.200.000	780.000	100.000	50.000	80.000	180.000
Gardino	800.000	100.000	80.000	470.000	20.000	120.000

Nors tais laikais Vilniaus gubernijai priklausė didelė dalis buv. po I pasaulinio karo N. Lietuvos teritorijos, tačiau jau iš to matyti, kokią daugumą sudarė Vilniaus gubernijoje lietuviai. Slavų (lenkų, gudų ir rusų) tik 230.000. Neskaitant dar Vileikos apskrities ir Brėslaujos apskrities dalies, kurios neįeina į aukščiau apibrėžto Vilniaus krašto teritoriją, šis skaičius dar labiau sumažėja.

Gardino gubernijai priklausė 8 apskritys, iš kurių tik Gardino, Lydos ir dalis Naugarduko apskričių įeina į etnografinės Lietuvos sritį; tad 100.000 lietuvių trijose apskrityse sudaro didžiausią nuosimtį visų kitų tautybių. Iš tų duomenų matome, kad XIX šimtmečio pirmoje pusėje Vilniaus krašte slavai sudarė mažą visų gyventojų dalį.

1860 m. vėl buvo surinkti statistiniai duomenys apie Vilniaus krašto gyventojus.³ Vilniaus gubernijoje rasta, lietuvių ir kitų tautybių tiek: (žr. tabelę nr. 1).

Apskritis pavadinimas	Gyventojų iš viso	Lietuvių		Lenkų katal.	Gudų		Krivicių	Didžiarusių	Mažarusių	Žydų
		katal.	stač.		katal.	stač.				
Vilniaus	136.152	83.003	53	47.140	–	4.847	–	983	684	14.000
Trakų	102.474	90.688	328	4.144	–	1.264	–	999	–	14.000
Lydos	108.735	45.198	19.427	7.385	–	–	23.016	7.265	–	6.444
Ašmenos	128.666	62.571	2.527	20.650	–	27.394	–	–	–	–
Švenčionių	104.358	80.509	1.626	5.506	–	6.557	–	376	–	3.402
Vileikos	116.753	28.926	1.820	24.092	2.609	46.199	–	5.266	–	6.848
Dysnos	122.380	–	2.150	45.469	–	57.174	–	41	14	–
Viso	819.518	390.895 + 27.931	154.386	2.609 + 143.435	23.016	14.930 + 698	–	15.628	–	44.694
		418.826		146.044						

Nr. 1

Gardino apskrityje (Gardino gub.) rasta 118.523 gyventojai: lietuvių 46.012, lenkų 16.426, gudų 2.074, didžiarusių 8.171, žydų 17.364.

¹ H. TURSKA, *O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie*, 33 pusl. (Prasidėjus 1939 m. karui nebaigta spausdinti Vilniuje).

² S. H. P., *Geografia wschodniej części Europy czyli opis krajów przez wielorakie narody sławiańskie zamieszanych*, Wrocław, 1825.

³ N. STOLPIANSKIJ, *Dievet gubernij zapadnorusskago kraja*, S. Peterburg, 1866.

Šie duomenys jau gerokai skiriasi nuo rusų generalinio štabo kapitono A. Korevos duomenų, paskelbtų 1861 m.⁴ Jo duomenimis, Vilniaus gubernijoje buvo 841.099 gyventojai: lietuvių 386.860 (46 %), lenkų 103.443 (12,3 %), gudų 247.254 (29,4 %), rusų 19.343 (2,3 %). Matome: bendras gyventojų skaičius padidėjęs, lietuvių ir lenkų skaičius sumažėjęs, bet nepaprastai išaugęs gudų skaičius. Taigi, atrodo, buvusi tendencija didinti artimesnių rusams gudų skaičių, o mažinti lietuvių ir, iš dalies, lenkų skaičių. Tačiau nežiūrint į tendenciją, vistiek rasta Vilniaus krašte didžiausį – 46 – nuošimtį lietuvių. Iš to matome, kad XIX šimtmečio viduryje milžinišką daugumą Vilniaus krašte sudarė lietuviai.

Pagal padarytą 1897 m. visos Rusijos gyventojų surašymą Vilniaus gubernijoje rasta: (žr. tabelę nr. 2).

Apskritis pavadinimas	Gyventojų iš viso	Lietuvių %	Lenkų %	Gudų %	Didžiariusių %	Mažariusių %	Vokiečių %	Žydų %	Kitų %
Vilniaus	208.781	35,0	12,1	42,0	3,3	–	0,2	7,4	–
Dysnos	204.924	0,3	3,4	81,2	5,9	–	10,1	10,1	–
Lydos	205.767	3,7	4,6	73,2	1,2	–	–	12,2	0,1
Ašmenos	233.539	3,8	1,7	80,1	2,3	–	–	12,1	0,1
Švenčionių	172.231	33,8	6,0	47,6	5,4	–	–	7,1	0,1
Trakų	203.401	58,1	11,2	15,8	4,6	0,1	0,2	9,5	0,5
Vileikos	208.013	–	2,5	87,0	6,9	–	–	0,5	0,1
Vilniaus m.	154.532	2,0	30,9	4,2	20,2	0,3	1,1	40,3	1,0
Viso	1.591.207	17,59	8,18	56,05	4,94	0,06	0,24	12,72	0,23

Nr. 2

Iš šių duomenų vėl matome lietuvių ir lenkų skaičių mažėjimą, o gudų ir rusų didėjimą. Bet vis dėlto ir tada dar rasta apie 280.000 lietuvių Vilniaus gubernijoje. Suglaudus vienon vieton auksčiau patiektus lietuvių ir slavų skaičius, Vilniaus gubernijoje randame:

Metai	Lietuvių	Lenkų	Gudų	Rusų	Viso
1825	780.000	100.000	50.000	80.000	1.200.000
1860	418.826	154.386	146.044	15.628	819.518
1897	280.050	130.478	891.072	79.560	1.591.207

Remdamiesi XIX amžiaus statistiniais duomenimis konstatuojame, kad to šimtmečio pirmoje pusėje slavai Vilniaus krašte sudarė mažą nuošimtį ir kad to šimtmečio antroje pusėje Vilniaus krašto lietuviai kalbos atžvilgiu labai nutautėjo slavų (ypač gudų) naudai. Tačiau rusų statistų tų pačių beveik metų nesutinka duomenys ir per trumpą laiką nepaprastai išaugęs gudų bei rusų skaičius leidžia manyti, kad būta tendencijos mažinti lietuvių skaičių ir, iš dalies, lenkų–gudų ir rusų naudai.

Dvidešimtojo amžiaus pradžioje, kaip tvirtina net patys lenkai, pasireiškė lietuvių kalbos nenaudai stipri lenkų kalbos įtaka. Tūlas L. Wasilewski 1905 m. rašo: „Kalbama apie tai, kad lietuviškasis elementas Vilniaus gubernijoje pamažu, bet sistemingai traukiasi šiaurės vakarų kryptimi. Pasirodo, kad gudų etnografinis elementas, pats lengvai pasiduodamas lenkų arba rusų įtakai, asimiliuoja ir nutautina lietuvius. Lietuvis savinasi iš savo kaimyno gudų tarmę, duodančią jam galimumą susikalbėti su rusų valdininku ir su lenkų dvarininku, ir, laikui bėgant, savo kalbą pamiršta. Toks sugudėjęs lietuvis, kaip katalikas, lengvai pasiduoda lenkų įtakai – ir todėl Vilniaus gubernijoje daugelyje apskričių turime reikalo su kaimais, kur gyventojai, ypač jaunesnioji karta, kalba lenkiškai“.⁵ Autorius lyg nusistebi, kad daug kur Vilniaus gubernijoje jaunesnioji karta ima kalbėti lenkiškai. Reiškia, gyventojų visuma kalbėjo nelenkiškai.

Nors dvidešimtojo amžiaus pradžioje pasireiškė stipri lenkų kalbos įtaka lietuviams, tačiau ji tiek nepaplito, kaip yra linkę tvirtinti lenkai. Tai įvyko todėl, kad atsirado daugiau lietuvių inteligentų – pasauliečių ir kunigų, jau kilusių iš lietuviškos liaudies; buvo atgauta lietuviškos spaudos laisvė; daugelyje parapijų (Vilniaus mieste ir visame krašte) įvestos lietuviškos pamaldos. Tad ir rusų paduotas 1897 m. lietuvių skaičius (apie 280.000) galėjo išlikti ir toliau.

Po 1920 metų, kada Vilniaus kraštas atiteko Lenkijai, tada pasireiškė ypatingai stiprus ne tik lietuvių, bet ir kitų tautybių nutautinimas. Lenkų valdžia dėjo visas pastangas per įstaigas, mokyklas ir bažnyčias šio krašto sulenkinti. Į Vilniaus kraštą buvo gabenami iš centrinės Lenkijos valdininkai, mokytojai ir dvasininkai, siunčiami kolonistai. Tokių ne vietos gyventojų atsirado Vilniaus krašte ne mažiau 150.000.

Pagal 1931 m. gruodžio 9 d. buvo padarytas Lenkijoje visuotinis gyventojų surašymas. Gyventojų tautybė manyta nustatyti pagal jų vartojamą kalbą. Surašymo duomenys Vilniaus krašte atrodo šitaip:

Vilniaus vaivadija

Apskritis pavadinimas	Gyventojų iš viso	Lietuvių	Lenkų	Gudų	Rusų	Žydų	Kitų
Brėslaujos	143.161	3.490	93.958	23.138	14.551	7.181	656
Dysnos	159.886	–	62.282	79.984	5.067	11.762	609
Molodečno	91.285	–	35.523	49.012	735	5.789	226
Ašmenos	104.612	1.562	84.951	10.149	915	6.721	314
Pastovių	99.907	–	47.917	47.707	1.364	2.683	171
Švenčionių	136.475	42.993	68.441	8.062	8.752	7.654	439
Vileikos	131.070	–	59.477	64.337	883	5.934	267
Vilniaus-Trakų	214.472	16.935	180.546	5.549	3.714	6.508	634
Vilniaus miestas	195.071	1.956	128.628	1.737	7.372	54.596	1.099
Viso	1.275.929	66.936	761.723	289.675	43.353	108.828	4.415

Naugardėlio vaivadija⁶

Apskritis pavadinimas	Gyventojų iš viso	Lietuvių	Lenkų	Gudų	Rusų	Žydų	Kitų
Lydos	183.485	2.391	145.609	19.821	717	14.546	167
Valažino	115.522	–	76.722	32.716	524	5.261	100
Viso	299.007	2.391	222.331	52.537	1.241	19.807	267

Balstogės vaivadija

Apskritis pavadinimas	Gyventojų iš viso	Lietuvių	Lenkų	Gudų	Rusų	Žydų	Kitų
Gardino Suvalkų	163.436 88.298	6.224 6.762	77.631 70.218	62.470 –	2.371 5.867	14.423 2.288	194 469
Viso	251.734	12.986	147.849	62.470	8.238	16.711	663

Lenkų statistika rodo labai didelį skaičių lenkų arba lenkiškai kalbančių Vilniaus krašte. Nors apytikriai sugretinant Vilniaus vaivadijos gyventojų skaičių su 1897 m. Vilniaus gubernijos gyventojų skaičiumi, matyti, kad lenkų gyventojų skaičius pašoko iš 130.000 iki 761.000, lietuvių skaičius sumažėjo iš 280.000 iki 66.000, gudų skaičius sumažėjo iš 891.000 iki 289.000 ir rusų sumažėjo iš 79.000 iki 43.000. Tad lenkų skaičius padaugėjo daugiausia lietuvių ir gudų sąskaiton.

Skaitydami, kad Vilniaus krašte yra apie milijonas gyventojų ir atmesdami Vilniaus vaivadijos Dysnos ir Vileikos apskritis, o taip pat Brėslaujos, Pastovių ir Molodečno apskričių dalį, Naugardėlio vaivadijos Valažino apskr. dalį ir Balstogės vaivadijos Gardino ir Suvalkų apskričių dalį,⁷ kurios pagal 1920 m. Lietuvos – Sovietų Rusijos sutartį neįeina į Lietuvos teritoriją, tame plote randame 82.313 lietuvius, kas sudaro 8,23 % visų gyventojų, lenkų apie 700.000 (70 %), gudų apie 153.000 (15 %) ir rusų apie 23.000 (2,3 %).

Kiek šioji statistika, paremta gyventojų vartojama kalba, gali būti tikra, parodo patys lenkų mokslininkai – filologai. Lenkų kalbininkų išleistoje 1923 m. Krokovoje Lenkų kalbos gramatikoje yra įdėtas lenkų kalbos tarmių (dialektų) žemėlapis, kuriame nužymėta lenkų kalbos dialektų riba, siekianti truputį į šiaurę nuo Suvalkų miesto, bet jokiu būdu nesiekianti Vilniaus krašto, t. y. sričių, esančių už Nemuno.⁸ Lenkų kalbos dialektų žinovas K. Nitscho išleistuose 1929 m. Lvove lenkų tarmių tekstuose ir prijungtame žemėlapyje taip pat nužymėta, jog lenkų kalba siauruoju ruožu iš pietų pusės Gardino srityje prieina tik Nemuną.⁹ Tos pačios nuomonės yra ir kiti lenkų kalbos žinovai.¹⁰ Iš tų lenkų mokslininkų veikalų matyti, kad lenkų kalbos tarmės (dialektai) Vilniaus krašte neegzistuoja. Lenkų kalba čia atsirado dirbtiniu būdu ir ne tokiu plačiu mastu, kaip rodo 1931 m. statistika.

Kas tikrai norėtų patirti, kokią kalbą vartoja Vilniaus krašto gyventojai, turėtų pavažiuoti nuo Vilniaus Zarasų, Pastovių, Molodečno, Lydos ir Gardino kryptimi. Dėl geresnio tikrumo naudinga būtų pervaziuoti tą kraštą nuo Brėslaujos iki Valažino – pietų kryptimi, ir nuo Valažino per Lydą iki Gardino – vakarų kryptimi. Išgirstų lenkiškai kalbant keliolikos kilometrų spinduliu apie Vilniaus miestą ir šiaip didesniuose miesteliuose; išgirstų lenkų kalbą dvaruose ir po I pas. karo atvykusių lenkų kolonistų sodybose. Gyventojų gi masė vartoja lietuvių arba „prastą“ (gudų) kalbą. Tad kyla klausimas, iš kur toks didelis skaičius Vilniaus krašte žmonių, kalbančių lenkiškai.

Nors pagal lenkų valdžios instrukciją dėl gyventojų surašymo surašinėtojai turėjo apie viską gyventojus gerai painformuoti, bet praktikoje maža kas jos laikėsi. Surašinėjimo darbą atlikdavo lenkų valdininkai ir mokytojai, kurie, ypač kaimuose, dažniausiai visai neklausdavo žmonių, kokią jie vartoja kalbą, bet užrašydavo taip, kaip jiems atrodė patogiau. Paklausdavo, kiek yra šeimos narių, koks ūkis, ar moka rašyti, o vartojamą namie kalbą patys nustatydavo. Kartais paklausdavo tikėjimo; jei katalikas – užrašydavo lenku. Jei dar pridėsimė, kad Vilniaus krašte daug yra vad. „lenkų tikėjimo“ žmonių, tai ir susidarys statistinių duomenų tikrumo vaizdas.

Bet tai ne viskas. Dėl stiprios lenkų agitacijos ir tendencingų žinių skleidimo apie Lietuvos valstybę daugelis žmonių pasisakydavo vartoją lenkų kalbą, nors jos visai nevartojo. Kitur dėl lenkų administracijos režimo gyventojai bijojo prisipažinti prie kasdien vartojamos lietuvių kalbos, kad nesulauktų represijų (protokolų, baudų, grąšinimų išvežimu į Lietuvą ir pn.). Gudų kalba tokių konsekvencijų neturėjo, nes ji artimesnė lenkų kalbai, o be to, lenkai neturėjo politinių ginčų su gudais dėl Vilniaus krašto. Štai kodėl išėjo taip sumažintas skaičius gyventojų, kalbančių lietuviškai. Kad tai ne tušti žodžiai, patvirtina mokslininkai, kurie mokslo reikalams norėjo rinkti medžiagą iš vietos žmonių. Su koku nepasitikėjimu liaudis juos priimdavo, nakvynės bijodavosi duoti¹¹ tvirtindavo lietuvių kalbos nemoką ir pn. Kartais reikėdavo daug pastangų padėti, kad kaimietis pradėtų atviriau kalbėti. Aukščiausiai minėta lenkų filologė H. Turska, rašydama apie lenkų kalbos salų atsiradimą Vilniaus krašte, sako: „Kaip matosi iš žemėlapių brėžinių, lietuvių plotas buvo atskirtas nuo gudų mišriuoju ruožu. Gal būt, kad tas ruožas buvęs platesnis, kad šen bei ten gudiškumas ir lietuviškumas siekė už linijų, išbrėžtų žemėlapyje. Tai liečia ypač lietuvių kalbą, kadangi gyventojai lenkai dabar mažiau prisipažįsta prie lietuviškos, negu gudiškos praeities, o tai iš baimės, kad prisipažinimas prie kitados vartojamos lietuvių kalbos nebūtų pagrindu vietos bažnyčioje ir mokykloje lietuvių kalbai įvesti, už rubežiaus išstremti arba viso valsčiaus prie Lietuvos Respublikos prijungti. Įdomu, kad kartais tik Vaivadijos, Įstaigos arba Universiteto legitimacijos ir liudijimo parodymas apie tyrimo tikslą, taigi įrodymas, kad nesu iš „anapus“ (reiškia, iš kitos valstybės), bet „nuo valdžios“ atrišdavo tokiems užsispyrėliams liežuvį ir palenkėdavo juos kalbėti tiesą, o ne pasakas apie vartojamą nuo amžių lenkų kalbą“ (15–16 pusl.).

Jonas Pijus Murka, žmona Elena Gedaminskaitė-Murkienė ir jaunavedžiai – dukra Laima ir Stasys Bulota (nepriklausomos Lietuvos karo lakūnas, karininkas), 1944 02 21

Bus daugiau

⁷ „Dalimi“ vadinama maždaug pusė apskrities.

⁸ T. BENNI, J. ŁOŚ, K. NITSCH, J. ROZWADOWSKI i H. ULASZYN, *Gramatyka języka polskiego*, Kraków, 1923.

⁹ K. NITSCH, *Wybór polskich tekstów gwarowych*, Lwów, 1929. (Mapka orientacyjna dla polskich tekstów gwarowych).

¹⁰ T. PIZŁO, *Gramatyka języka polskiego*, Wilno, 1929.

¹¹ Leipcigo universiteto prof. J. Geruliu ir dr. Stangui Lazdūnų apylinkėse (Valažino apskr.).

⁴ A. KOREVA, *Materialy dlia geografii i statistiki Rossii (Vilenskaja gubernija)*, S. Peterburg 1861.

⁵ UL. WASILEWSKI, *Ogniwo*, Nr. 36, 1905.

⁶ Naugardėlio ir Balstogės vaivadijų paimtos tik tos apskritys, kur yra lietuvių.

IN MEMORIAM: MIRĖ TEISININKAS, VISUOMENĖS VEIKĖJAS KĘSTUTIS MILKERAITIS

(1945 01 02–2014 05 03)

Su giliu liūdesiu Lietuvininkų bendrija „Mažoji Lietuva“ praneša, kad eidamas 70-uosius metus po ilgos ir sunkios ligos mirė teisininkas, visuomenės veikėjas Kęstutis Milkeraitis.

K. Milkeraitis gimė 1945 m. sausio 2 d. agronomo, visuomenės veikėjo, Klaipėdos krašto sukilėlio Richardo Milkeraičio ir ūkininkaitės Emilijos Rutkauskaitės šeimoje vyriausiuoju iš keturių vaikų.

1963 m. baigė Klaipėdos miesto IV vidurinę mokyklą, o 1974 m. teisę Vilniaus universitete. Dirbo tardytoju prokuratūroje, specialistu medžioklės ūkyje, Valstybinėje komisijoje Rytų Lietuvos problemoms nagrinėti, Lietuvos Respublikos Generalinės prokuratūros Tardymo departamento ypatingai svarbių bylų tardytoju, Lietuvos Respublikos Seimo nacionalinio saugumo komiteto patarėju, Lietuvos Respublikos Seimo antrosios kadencijos kontrolieriumi.

Aktyviai ir principingai dalyvavo Lietuvos visuomeniniame gyvenime: Mažosios Lietuvos reikalų tarybos pirmininko pava-

duotojas (1989–1992), Lietuvininkų bendrijos „Mažoji Lietuva“ narys nuo įsikūrimo (1989 V 27) ir seimelio narys (1996–1999), Nepriklausomybės partijos narys (1990–2002), Lietuvos piliečių chartijos narys, Lietuvių fronto bičiulių sambūrio pirmininkas (nuo 2007 m.), vienas iš Mažosios Lietuvos enciklopedijos rengėjų, Piliečių Santalkos inicijuotos pilietinės akcijos „Neišduok“ signataras (2007 m.), aktyvus publicistas.

Lūžus lietuviybės ažuolui, Lietuvininkų bendrija reiškia užuojautą velionio šeimai – žmonai Janinai, dukroms Gabrielei ir Kristinai, broliui ir seserims, artimiesiems Lietuvoje ir Vokietijoje, visiems bendražygiams Lietuvoje ir pasaulyje.

Lietuvininkų bendrija „Mažoji Lietuva“.
Parengė Lietuvininkų bendrijos Vilniaus skyriaus vadovas
Vytautas A. Gocentas

Apie mokslininką suprantomai ir ne specialistui

Jonas LAURINAVIČIUS

Nelengva rašyti apie mokslininkus. Tai sudėtingos asmenybės. Ne kiekvienam lemta suvokti jų darbų vertę, svarbą, įnašą į mokslą, gamybą. Galbūt todėl plačiajai visuomenei ne tiek daug knygų parašyta apie mokslininkus. Nes slypi pavojus nuslysti paviršiumi, neatskleisti mokslininko darbo esmės arba, antra vertus, parašyti taip, kad eiliniam skaitytojui knyga bus nesuprantama, neįkandama, pernelyg sausa.

Galime pasidžiaugti, kad Julius Norkevičiaus knyga „Merkio palydėtas į mokslo kelią“ – apie profesorių Petrą Čyrą – kaip tik ir išvengė aukščiau paminėtų neigiamų. Profesorius paveikslas knygoje gyvas, spalvingas, ryškus, o jo darbinė ir mokslinė veikla gerai suvokiama ir ne specialistui. Manau, tai nulėmė kelios priežastys. J. Norkevičius prityręs žurnalistas, keliolika metų dirbęs respublikinėje spaudoje – „Tarybiniam mokytojuje“, „Dienoje“ ir kt. Puikiai valdo plunksną, jo rašymo stilius ramus, išlaikytas, apgalvotas. Bet autorius – ne humanitaras, buvęs matematikos mokytojas, taigi tikslųjų mokslų atstovas. Tad jam lengviau nei kam kitam iš žurnalistų rasti bendrą kalbą su garbiu mokslininku, dargi aukštosios mokyklos dėstytoju, kas J. Norkevičiui – nusielpniam mokytojui – itin artima, iš pusės žodžio perprantama. Tačiau šiaip ar taip tie visi plusai dar negarantuoja knygos sėkmės. Prie visų kitų dalykų reikalinga giliai pažinti žmogų, jo darbo, visuomeninės veiklos, gyvenimo aplinką. O čia irgi taikliai pataikyta – J. Norkevičius dešimt metų dirbo šalia prof. P. Čyro Vilniaus Gedimino technikos universitete, redagavo universiteto laikraštį „Inžinerija“. Todėl jam gerai pažįstamas, kartais įvairiomis progomis daugiau ar mažiau ir parašydavo apie Profesorių. Tereikėjo visą medžiagą susisteminti, papildyti, patikslinti, padaryti vientisą pasakojimą apie ilgą, įdomų ir prasmingą P. Čyro gyvenimą.

Ypač miela buvo skaityti apie Petriuko vaikystę Merkinėje, prie dzūkų numylėto Merkio krantų. Galiu ir prisipažinti, kad esu maždaug ir Profesorius, ir knygos autoriaus bendra-

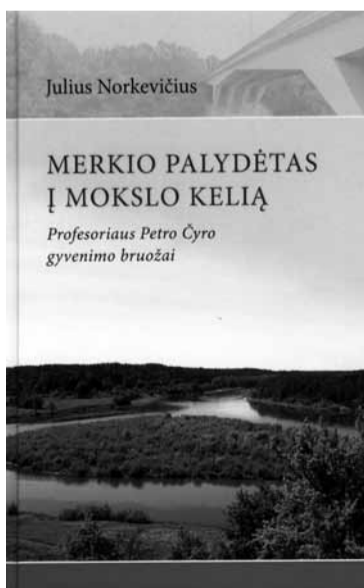

Vilniaus Gedimino technikos universiteto profesorius emeritas Petras Čyras

amžis. Dar daugiau – nors Profesorius ir nepažįstu, niekur nebuvome susitikę, tačiau esame kraštiečiai, aš iš buvusio Daugų rajono, o kūrybinę veiklą pradėjęs su Varėnos rajono literatais, darbinė – Druskininkuose, Gerdašiuose, Baltosios Ančios HES, tad man negali sumeluoti, kaip toje Merkinėje, jos apylinkėse buvo karo ir pokario metais. Tai buvo baisiau nei baisu: žemė smelėta, nederlinga, žmonės – skurdžiai, miškuose daug partizanų, kurie net pačią Merkinę buvo užpuolę. Prie visų nelaimių dar prasidėjo prievartinė kolektyvizacija, nesiliaujantys suėmimai, trėmimai į Sibirą. Buvo tikrai sunku. Turime nusilenkti Čyro šeimai, ypač motinai, kuri, anksti likusi našle, ryžosi tyliam, kilniam žygdarbiui: leisti vaikų į mokslą. Ir ne tik Petriuką, bet ir Oliuką (Aleksandrą, kuris vėliau tapo net akademiku)...

J. Norkevičius objektyviai ir įžvalgiai pavaizdavo aplinką, kurioje savo vaikystę, mokyklinius metus praleido P. Čyras.

Be galo žavi Petro troškimas mokytis. Kad ir kaip būtų sunku, – trūko maisto, drabužių, knygų, – tai jaunuolio negąsdino. Savo užsibrėžto tikslo

Juliaus Norkevičiaus knygos „Merkio palydėtas į mokslo kelią“ viršelis

siekė atkakliai, nesustodamas. Kelias į mokslą ir jo aukštumas niekada nebuvo lengvas, ypač pokario metais. Tačiau jei labai nori, ryžtingai sieki, užsibrėžtą tikslą ir pasieksi. Gražus pavyzdys – P. Čyro pastangos.

Gilų įspūdį palieka šeiminiai santykiai – kaip nuoširdžiai P. Čyras bendravo su broliu Aleksandru vaikystėje, studijų metais, dirbant. Kaip matome iš knygos, sunkiausiomis minutėmis brolis brolių ir geru žodžiu pamalonindavo, ir patarimų negailėdavo, ir buitinius rūpesčius padėdavo įveikti. Malonu, kad J. Norkevičius negailėjo knygoje vietos nušviesti šeiminių santykių. Tai tik padidina mokslininko žmogiškąją vertę.

Savaime suprantama, knygoje daugiausia vietos skiriama P. Čyro darbinei ir mokslinei veiklai. Darbinė veikla vyko sovietmečiu. Tai buvo visai kitoks nei šandien darbų organizavimas, materialinis aprūpinimas, nuolat stringantis statybinių medžiagų tiekimas, skubūs darbai baigiantis ketvirčiams, o tai atsiliepėdavo kokybei. Nelengva statybų vadovų dalia ir šiandien, tačiau sunku įsivaizduoti, kiek nervų kainavo sovietmečiu. Baigęs Kauno politechnikos institutą ir įgijęs inžinieriaus kelininko specialybę P. Čyras paskirtas dirbti Vilniuje. Kurį laiką vadovavo kelio

statybai, po to – Lazdynų tilto... Naujosiose Vilniaus statybose, šalia kitų statybos vadovų, jo pavardė įrašyta ryškiai, ilgaamžiškai.

Nėra namų be dūmų, nėra organizacijų, kolektyvų be atskirų žmonių nesutarimų, skundikų, pavyduolių, kurie apkartina sąžiningų, gabių žmonių buitį. J. Norkevičius tiesiai šviesiai parašė: „kad pavaldinys stengiasi, norėdamas išmanančiu, pareigingu pasirodyti dideliems viršininkams, kad galėtų užimti jo postą“, todėl blogėjanti darbinė nuotaika skatino P. Čyrą dairytis kitos darbovietės. P. Čyras buvo pervestas į Komunalinio ūkio ministerijos Vilniaus statybos ir remonto trešą. Geras specialistas, žmogus, kad ir kokį darbą jam patiktumei, jis visur žiba. Už nuopelnus statant Vilniaus asfaltbetonio gamyklos antrąją eilę P. Čyru buvo suteiktas Lietuvos nusipelnusio komunalinio ūkio darbuotojo garbės vardas. Kartu P. Čyras įsijungė ir į mokslinį darbą – parengė ir apgynė technikos mokslų kandidato (dabar – daktaro) disertaciją. Netrukus pakviestas dirbti į tuometį Vilniaus inžinerinį statybų institutą (dabar – VGTU). Vadovavo Statybos fakulteto Darbo ir gaisrinės saugos katedrai, darbu prisidėjo rengdamas kvalifikuotus gaisrinės saugos specialistus. Jam suteiktas mokslinis pedagoginis profesorius vardas. Iš VGTU prof. P. Čyras ir išėjo į pensiją. 2014 m. atšventė 80-metį.

J. Norkevičius pateikia P. Čyro publikuotų darbų sąrašą. Jis užima beveik 18 knygos puslapių. Publikacijų sąrašas yra ir tarptautinių konferencijų pranešimų.

Knygos pabaigoje J. Norkevičius rašo, jog tenka apgailestauti, kad apie sūnaus garbingą veiklą nespėjo sužinoti jo mylima Mamytė – ji išėjo į Amžinybę. Bet tikriausiai jaučia, kad jaunylis Petriuko sukauptos visapusiškos žinios apie kelių, tiltų, saugos reikšmę, pasekmes kiekvieno gyvenimui prasmingai panaudojamos.

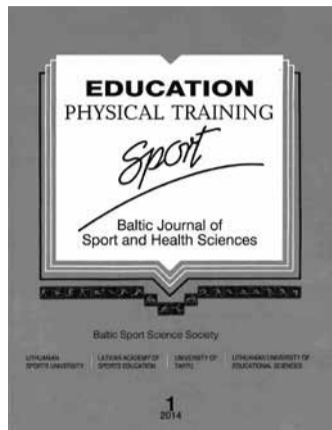
„Mielas skaitytoju, – kreipiasi knygos autorius, – jei ir tu tai supratai, sekdamas ilgą, žmonėms, savaui tautai didžiai prasmingą profesoriaus Petro Čyro gyvenimą, gali ramia širdimi užversti šią knygą.“

Taip aš ir padariau.

SPORTO MOKSLO ŽURNALAS – ambicingame kelyje

Lietuvos sporto universiteto (LSU) žurnalas „Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas“ virto tarptautiniu ir nuo šiol vadinsis „Education. Physical Training. Sport / Baltic Journal of Sport and Health Sciences“. Dar praėjusių metų balandį Lietuvos sporto universiteto, Tartu universiteto (Estija), Latvijos sporto pedagogikos akademijos ir Lietuvos edukologijos universiteto rektorai pasirašė bendradarbiavimo memorandumą ir apjungė pastangas leidžiant bendrą Baltijos šalių mokslo žurnalą, o dabar akademinė visuomenė jau gali pasidžiaugti pirmuoju numeriu.

„Pagaliau pavyko įgyvendinti seniai puoselėtą idėją. Džiaugiuosi,

Pirmojo žurnalo „Education. Physical Training. Sport / Baltic Journal of Sport and Health Sciences“ numerio viršelis

kad pirmąjį žurnalo numerį pristatėme vykstančioje Baltijos šalių sporto mokslo konferencijoje Tartu, Estijoje. Prieš pusmetį vykusioje redakcinės kolegijos posėdyje nusprendėme, kaip atrodytų pirmasis leidinio numeris. Kiek šis žurnalas svarbus mūsų universitetui? LSU doktorantai galės publikuoti savo mokslinius darbus, jis jau cituojamas tarptautinėse duomenų bazėse. Žurnalas gali būti ir puiki tarpinė stotelė mokslininkams siekiant publikacijų pasaulyje pripažintuose mokslo leidiniuose. Taip pat kviečiame įvairius mokslininkus, LSU Garbės daktarus ir profesorius publikuoti apžvalginius straipsnius mūsų žurnale. Tokį straipsnį jau parengė

profesorius K. Frobergas, publikuoti šada ir profesorius B. Saltinas ir kiti žymūs mokslininkai mūsų universiteto garbės daktarai. Jų straipsniai taip pat kels žurnalo prestižą. Turime dar vieną ambicingą planą, kad jau trečiasis leidinio numeris ir toliau eisiantys leidimai patektų į ISI Web of Science duomenų bazę. Jaučiame didėjantį Ispanijos, Italijos, Kazachstan, Lenkijos, be abejo, Baltijos ir kitų šalių susidomėjimą, jose sieksime platinti mūsų žurnalą, – teigė žurnalo vyriausiasis redaktorius profesorius Jonas Liudas Poderys.

Pagrindiniu žurnalo leidėju ir toliau liks Lietuvos sporto universitetas. Trečdalį išlaidų padengs LSU, likusią

dalį pasidalys Lietuvos edukologijos ir Tartu universitetai bei Latvijos sporto pedagogikos akademija. Žurnalo elektroninę versiją galima rasti internete, spausdintas numeris jau platinamas Baltijos šalyse. Pasak prof. J. L. Poderio, buvo atnaujinta ir išplėsta redakcinės kolegijos sudėtis, kuri sieks kvalifikuoto ir greito rankraščių vertinimo bendravimo su straipsnius teikiančiais mokslininkais. Tam padės ir diegiama elektroninė bendravimo su autoriais sistema.

Lietuvos sporto universiteto informacija

KRISTIJONAS ir FELICIJA: du kodiniai šių metų vardai

■ Atkelta iš 10 p.

moterų globos organizacijų narė. 1919 m. bolševikų suimta, kalinta, kartu su iškiliomis Lietuvos asmenybėmis – Mečislovu Reiniu, Juozu Vailokaičiu, Liudu Gira, Povilu Dogeliu ir kitais iš Lukiškių kalėjimo buvo išvaryta pėsčiomis į Maišiagalą ir išvežta į Smolenską. Įkalintieji buvo iškeisti į Lietuvą kalintus komunistus. Surašyta F. Bortkevičienės aktyvi veikla netilptų į jaučią

odą, ši didmoterė buvo aštuonis kartus kalinta, daugybę kartų areštuota, o jos namuose darytų kratų skaičius ir ji pati tvirtino nesuskaičiuojanti.

1921 m. sausio 22 d. G. Petkevičiutei atsisakius Steigiamojo Seimo nario mandato, F. Bortkevičienė tapo Steigiamojo Seimo nare. Dalyvavo rengiant Lietuvos universiteto statutą ir Ligonų kasų įstatymus. Kaip minėta, 1926 m. kartu su Gabriele Petkevičiute-Bite Felicija Bortkevičienė buvo

siūlomos kandidatėmis į Lietuvos prezidentus. Gavusi slaptos informacijos apie artėjantį 1926 m. perversmą, jį F. Bortkevičienė pavadino piktavaliu „žaidimu“ valstybės likimu, kuriuo pasinaudojusi Vokietija užimtą Klaipėdos kraštą, o Lenkija grasintų visai Lietuvai. Perversmas įvyko, ir tai buvo smūgis demokratijai. Savo leidžiamose „Lietuvos žiniose“ F. Bortkevičienė cenziūros leidžiamomis, kartais nelegaliomis priemonėmis kritikuodavo Smetonos režimą. Dėl to mokėjo bausdą, buvo areštuojama. Nepasidavė ji ir kultūrbolševizmo vilionėms, kurios patraukė nemažą dalį Lietuvos kultūrinės inteligentijos, kuri džiaugėsi „Stalino saulės“ atvežimu į Lietuvą. F. Bortkevičienė nesiblašė, visada išliko tvirtų moralinių pažiūrų, kurių laikėsi tiek politinėje, tiek visuomeninėje veikloje.

Jų darbas verta pasigėrėjimo

Šiomet F. Bortkevičienės Kalbos premija skirta partizaninio karo metraštininkui Romui Kauniečiui, Lietuvos laisvės kovų dalyvių lituanistinio garso ir vaizdo archyvo kūrėjui, ir LRT radijo žurnalistei Janinai Mateikienei už išskirtinį dėmesį taisyklingos kalbos vartojimui žiniasklaidos pranešimuose ir savanorystės veiklą tarp neįgaliųjų.

Pristatyti Romą Kaunietį buvo pakviestas jo kandidatūros Kalbos premijai gauti teikėjas Valstybinės Jono Basanavičiaus premijos laureatas archeologas Vyktintas Vaitkevičius. Jis į šią asmenybę sakosi dėmesį atkreipęs per jo sudarytas išpūdingas knygas, skirtas laisvės kovotojų prisiminimams. 2014 m. pasirodė jau dešimtoji šios serijos knyga, spaudai rengiama vienuoliktąji. Imtis tokio grandiozinio

ir nepaprastos išliekamosios vertės darbo galėjo tik ypatinga asmenybė. Tai šių eilučių autoriaus vertinimas, o V. Vaitkevičius kalba dalykiškai, metaforomis ar išpūdingais palyginimais nesišvaisto, bet dėl to jo vertinimas netampa mažiau svarus. Gal priešingai. Bet pagiriamajam žodžiui tai pati geriausia proga, kuria sunku nepasinaudoti. Vyktintas pabrėžia šių knygų sudarytojo nepaprastą drąsą, ir šiam vertinimui nepritarti, vadinasi, pamiršti, kokioje santvarkoje gyvenome. XX a. aštuntasis, devintasis dešimtmečiai. Ar daug kas drįso kalbinti ir užrašinėti lietuvių partizanų prisiminimus, pagaliau ar kalbinamieji būtų noriai atviravę? Juk patys buvo nuolat stebimi, tam tikrų tarnybų akiratyje. Romas Kaunietis savo užsibrėžtą darbą darė tikėdamas, kad dirba ateičiai, tautos istorijai. Sugebėjo prakalbinti žmogų, saugiai įrašyti ir išsaugoti kalbinamųjų prisiminimus, kurie juk galėjo pakenkti daugeliui žmonių. Pristatydamas šių metų kalbos premijos laureato pasiryžimą ir drąsą, jo profesinius gebėjimus V. Vaitkevičius neįstengė sutramdyti jaudulio.

Antrąją laureatę Janiną Mateikiene pristatė Lietuvos radijo programų direktorė Goda Litvaitienė. J. Mateikiene yra Lietuvos radijo korespondentė

Seime, kiekvieną dieną pranešinėja klausytojams ne tik apie įvykius svarbiausioje šalies institucijoje, ne vien apie politikų gyvenimą, bet ir apie kultūrą, kalbą. Anot G. Litvaitienės, maždaug ketvirtadalis ar penktadalis visų Lietuvos radijo stočių klausytojų, o tai 200–300 tūkst. žmonių auditorija, klausosi taisyklingos, pavyzdingos Janinos lietuvių kalbos. Vienas svarbiausių, jei ne pats svarbiausias jos nuopelnas – tai 1991 m. Lietuvos įvykių radijo įrašai, kuriuos Janina sugebėjo išsaugoti. Tai nepaprastai svarbu, nes įrašai iki 1991 m. sausio įvykių išnyko, okupantams užgrobęs LRT pastatą. Janina buvo tas žmogus, kuris daug ką išsaugojo ir atidavė į LRT ir LR Seimo archyvus.

Pagal nusistovėjusią tvarką patiemis laureatams žodis nebuvo suteiktas, jie savo prakalbai galės rengtis dar gerą pusmetį, kai gruodžio mėnesį iškilmingoje aplinkoje jiems bus įteikta Kalbos premija. Paminėsime, kad Spaudos presyčių renginį muzikine programa svariiai praturtino Viktorija Miškūnaitė (sopranas) ir Audronė Kisieliūtė (fortepijonas), atlikusios lietuvių kompozitorių kūrinus.

Gediminas Zemlickas

Tarptautinėje filosofijos olimpiadoje Lietuvos mokiniai iškovojo auksą, sidabrą ir bronzą

Tarptautinėje filosofijos olimpiadoje, vykusioje gegužės 15–18 d. Vilniuje, mūsų šalies atstovai pasirodė puikiai – pelnyti net trys medaliai ir pagyrimo raštas.

Aukso medalį iškovojo Vilniaus licėjaus abiturientas Lukas Jonuška, sidabro medalis atiteko šios mokyklos abiturientui Tadiui Temčinui, bronzą – Kauno jėzuitų gimnazijos abiturientui Justinui Mickui. Pagyrimo raštas įteiktas Kauno jėzuitų gimnazijos 3 klasės mokiniai Rūtai Karpauskaitei.

Aukso medalius taip pat pelnė Suomijos, Vokietijos ir Rumunijos jaunieji filosofai.

Tarptautinė filosofijos mokinių olimpiada Lietuvoje buvo surengta pirmą kartą. Olimpiadoje dalyvavo 89 mokiniai iš 41 pasaulio valstybės. Jie turėjo parašyti filosofinę esė pasirinkta (ne gimtąja) kalba: anglų, prancūzų, vokiečių arba ispanų. Šiomet tarptautinė filosofijos olimpiada buvo skirta Kaune gimusiam vienam žymiausių XX a. dialogo filosofų Emanueliui Levinui. Olimpiados tema „Emmanuelis Levinas: begalybė ir kito veidas“.

Olimpiadą organizavo Švietimo ir mokslo ministerija, Lietuvos mokinių neformaliojo švietimo centras ir Lietuvos edukologijos universitetas.

Lietuva tarptautinėse filosofijos olimpiadose dalyvauja nuo 1997 metų. Šiomet Luko Jonuškos pelnytą aukso medalį – antrasis istorijoje: 2012 m. Norvegijoje aukso medalį iškovojo šiuo metu Oksfordo universitete studijuojantis buvęs Vilniaus licėjaus mokinys Tadas Kriščiūnas. Lietuvos jaunieji filosofai taip pat ne kartą apdovanoti pagyrimo raštais.

Švietimo ir mokslo ministerijos Komunikacijos skyriaus pranešimas

Lietuvos mokslininkų laikraščio „Mokslo Lietuva“ projektui „Mokslui, kultūrai, visuomenei“ vykdyti Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2014 m. skyrė 43 tūkst. Lt.

„Mokslo Lietuvos“ redakcija

Mokslo Lietuva

Patarėjai: Jonas Jasaitis, Antanas Kulakauskas, Vladimiras Novosadas, Jonas Puodžius, Alfonsas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.
Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 01118 Vilnius
El. paštas: mokslo Lietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.
Laikraštis internete: <http://www.mokslo Lietuva.lt>

Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria. Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://www.mokslo Lietuva.lt> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“. Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijoje.

ISSN 1392-7191
Leidžia
UAB „Mokslininkų laikraštis“
SL Nr. 169
Spausdino
UAB „Petro ofsetas“
Savanorių pr. 174D, LT-03153, Vilnius
Tiražas 500 egz.

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas
Stilistė Jurgita Radzevičiūtė
Dizainerė Jūratė Kemeklytė Bagdonienė